

*Aleksandar Vučo, Oskar Davičo, Milan Dedinac, Vane Živadinović-Bor, Živanović-Noje,
Đorđe Jovanović, Đorđe Kostić, Dušan Matić, Noća Popović, Petar Popović, Marko Ristić*

Sprez misaone današnjice — Deklanširanje morala — Odgovor „Stožeru” —
Nemenikuće — Réservée — Ledeni principi — Povodom stogodišnjice osnivanja
Stranačke legije — Otvoreno pismo g. Miodragu Ibrovcu — Sada i ovde —
Formalna sloboda misli i njeno stvarno ropstvo — Crko konj — Šta prethodi kata-
strofama? — Da li je humor moralan stav? — 29 april 1931 godine — Snovi na poslu

N A D R E A L I Z A M

DANAS i OVDE

Cena: Dinara 12.—
Za Inostranstvo Fr. 7.—

NADREALISTIČKA IZDANJA
BEOGRAD

Administracija:
Dušanova ul. br. 1

Излаз из наше привредне кризе

Немачко наоружање
Свечано пуштање крстарице у воду

Посета југословенских
ратника у Француској
Њ. Св. Патријарх на бденију
у Вазнесенској цркви

Једно сензационално суђење у Француској

Суђење бившем министру правде г. Перу

— Сенат суди у својству државног суда —

Пред падом Бечке Владе

Оставка министра г. Ширфа

— Великонемци одлучно против смањења чиновничких
плата. — Интервенција г. Шобера. —

Велики амерички
дефицит

Око смањења плата и
надница у Америци

Још једна банда
крадљиваца
Какво ће бити време

Немачке ратне припреме

— Француска штампа о свечаном спуштању нове
немачке крстарице „Дајчланд“ у воду. —

Пут наших студената у Пољску

Тровање на улици

Одликовање наше
војне делегације

Наше банкарство

Биланси појединих банака

Апелациона пресуда женоубици

Дечак нашао 250 фунти

*Пажња куйцима
нейокрејних имања*

*Лудило ширања
у средњем веку*

Стакла кроз која се посматра васиона

— Ни највећи телескопи не вреде много. — Незадовољни астрономи. — Израђен је недавно највећи телескоп на свету. —

Предавања

Филм

Код оца тон-филма

Јутрошњи велики пожар
у Земуну

Стање Народне Банке

Друштвене вести

После 50 година срећнога
брачнога живота

Концерти и забаве

Убијен г. Булињи

Паника у Чикагу
Џон Ретклиф

Спорт

Борба са северним суседом

Служба

МИЛОРАД ЈОВАНОВИЋ са станом у
Албанској бр. 32, тражи посао по
занимању обућар, макар неки други
посао.

Летњи ценовник

одела

„Криминални Гласник“

DEKLANŠIRANJE MORALA

Pred koristoljubivo i defansivno prilagođenom i skrpljenom ideologijom, u ime koje se danas, i uvek, stvara, i stvarao, sasvim nemoguć život pasiviteta u svim dešavanjima uperenim konkretnom i universalnom postajanju, mi možemo samo opstati i ostati, u ime tog samog postajanja, u zoni nepristajanja i negacije. Mi znamo da bi nas moglo sve da opravda — radi li se o opravdanju ili o optuživanju — u ovoj čaršiji duha, čak ni to, u ovom predgrađu duha, gde dopiru tek samo dubretarska kola jednog užagrenog do na smrt i život materijalnog i idejnog sudara, ako bismo izvukli svojevoljni zaborav i slepilo, kao logičke zaključke iz našeg prezira za sve ono, što se oko nas prikazuje kao misao, i ništa nas ne bi moglo da opravda — da opravda ili da ne opravda? pred kim ili pred čim? — ako gađenju, koje nas guši s vremena na vreme, ublaženo rečeno, ne bismo dali oduške ma i u obliku jedne na prvi pogled mirne i ako postavljene svim našim besom refleksije, kojom bismo raščinili, razlučili, raskidali taj spreg laži, hoćemo reći, spreg misaone današnjice. Jer šta bi moglo da opravda ili da ne opravda, našu volju pretpostavljanja ma čega ma čemu, pretpostavljanje prezira gađenju ili obrnuto, ili nervoznom pokretu ove ruke pretpostaviti zašto tišu vatru spavanja? Kad u svakom slučaju, čovek, koji ne dopušta više da bude obmanjivan i iskorišćavan, koji se ne daje svesti na ono što nije, čovek, ovaj čovek ovde i u ovom trenutku, čovek, ta jazbina očajavanja i zaplutanja, to leglo protivurečnosti i tvrdoglavosti, čovek svestan svega onoga što može i što ne može i koji, u prkos svega, ne želi nikako da popusti, koji dostojanstveno i olako prelazi preko toga i anfutira se svakog razgraničavanja između mogućeg i nemogućeg, između imaginarnog i stvarnog i između stvarnog i nadstvarnog, nemajući ništa što bi ga na drugoj strani podržavalo da bi primio granice koje su mu nametnute, granice koje su samo sprečavanja spolja ili iznutra, i samim tim koje imaju biti prekoračene i srušene, čovek koji je i ovako i onako izbrisan i izgubljen, opravdan samo frenezijom i monotanijom kojom je nešto tvrdio i odricao, i čime će jedino moći sprati sa sebe ljuške, naslage i sve ljage, koje nisu on, njegova neizbežnost, njegovo namagnetisano klupče živaca, nje-

govo životinjanje i njegova sprovodnost duha, opravdan frenezijom, jedinim čistim izrazom njegove samrtno ranjene suštine i njegove odmazde svojoj komičnoj sudbini, sa dvostrukim vratima podjednako otkrinitim unutarnjem nagrivanju ili prekom i iznenadnom pribiranjem nerava za munjevite postupke ljubavi, zločina, ludila, razuma ili samoubistva, čovek koji je ja, ti ili on, na krajnjem stepenovanju prožimanja svesti i uslova te svesti, nema šta da očekuje od svega što mu se nudi ovde, u ovoj birokratski siroti varoši ili pod pukim slučajem skrpljenim nebom ovog zavičaja, kao »duhovni« život ili kao koturi svesti neotklonjivog preobražaja, koji je jedina konkretna posledica razvoja svake svesti. I neizbežan ishod tog razvoja svesti, **stanje revolta**, koje, od momenta svog postajanja ili postajanja uopšte, kao od oštre vododelnice svih želja, osećamo i opažamo u sebi kako postaje organskom potrebom, potrebom koju moramo da manifestujemo, ili još tačnije, koja se manifestuje kroz nas, bilo da smo ga postali svesni u tom i takvom momentu, bilo da smo ga postepeno uočavali u dejstvu svih naših dotadanih delanja, u sobama zaključanih brava zagušljivog i davećeg uređenja i postupka, uvek je, u svim svojim bezbrojnim varijacijama, bio jedini odgovor koji smo mogli da tresnemo kao prvi zbujujući šamar svetlu, jer se zgrušavanje, zgušnjavanje podsvesne ili svesne misli u akciju vrši dejstvom primarne nespekulativne misli, fiziološkim moralom koji je podjednako udaljen i od fiziologije i od takozvanog morala. Mi se pozivamo na taj užasan pritisak na tok misli koja se misli, mi se pozivamo na tu nepogrešnu neminovnost koja se ne može izbeći saznanjem da su sve postavke, da su svi zaključci netačni, na to očajanje sa bezbroj lica i poza, vezanih istom žicom i istim udarom struje, mi se pozivamo na tu olujnu ljubavnu argumentaciju postajanja, sa celim gepekompom gađenja i ostalog, na to buđenje, prouzrokovano ne toliko najzad sudarom sa prostorom izvan sebe, koliko sa amorfnim konglomeratom svih osećaja i instikata, misli i akcije, čije su mase i koprcanja već iza arbitraže primanja i neprimanja, zavisna jedino od taloženja revolta u tkivu i samim tim užljebljena i imanentna samom svirepom govoru sveta. Mi ne izvlačimo moral, izan-

đalu mislenu imenicu, koju su izmislili ljudi, iz glave ili iz nužnika, gde se ona do sada nalazila, niti je pitanje morala da se izide iz ovog obora navika ili što treba da reagiramo na ovu svakidašnjicu otrovanih živaca*). Moral nas je preduhitrio i mi osećamo na sebi njegovo dejstvo, to dejstvo toplote na širenje tela, na prekretničko raspoloženje masa, taj uzrok metamorfoze jednog stanja u drugo, uvek čvršće, uvek krvavije. I taj moral, razlog i posledica našeg ludila i našeg razuma, koji se već spajaju negde u paralelnosti svojih ograničenosti, nije samo naš. On se upija u svako telo, on se porazno i neizbežno infiltrira u teletinu celog čovečanstva, i ni jedno oklevanje ni zasebno nikao džbun pampurstog individualizma, ni jedna od hiljadu podlih misli individue ili sveta — ceo taj kočničarski aparat, taj pesak preko krvi, to trenje samoodržanja misli radi misli po žilama — ne može se odupreti deklanširanoj nepobitnosti tog morala.

Potencijalne koturače jedne činjenice, ovde potencijalne koturače morala, koji svojom prirodom i svojim dejstvom prevazilaze već zonu svega psihološkog u nama, mi nećemo nikad pokušavati da svedemo na ma koju bilo hipotezu, na ma koje bilo hipoteze tumačenja do u beskraj, jer se time težina moralne odgovornosti koju nosimo, i ne samo mi, ne bi ni smanjila ni povećala, kao da glad, objašnjena ili ne, ne ostaje samo glad, koja traži da bude zadovoljena. Čak nam se neće pružiti mogućnost da objasnimo nekom novom psihologijom ili metafizikom očajanja i besa, akciju i reakciju tog akutnog procesa morala na ceo ovaj socijalnoplanetarni sistem sudara, mi nećemo pokušavati da objasnimo bezobzirnost automatskog deklanširanja morala revoltom, koji je bez razmaka između

*) Mi odbijamo od sebe svako svodenje moralnog pitanja koje se nama nameće bez milosrđa i koji mi ovde postavljamo, na problem higijenske samoodbrane ili društvene odbrane, koje su za nas jedno isto. Čak pitanje oslobođenja svih želja i instikata koje se za znatan broj psihoanalitičara postavlja kao jedino moralno pitanje, za nas još uvek ostaje samo higijenska propedevtika morala. To pitanje, već samim našim postavljanjem i suprotstavljanjem jednog aktivnog morala, uzgredno je ali definitivno rešeno. Budući da moral svojim zahtevima, u svom najpunijem značenju, reducira psihološke relativnosti normalnog i nenormalnog, bolesnog i zdravog, prelazi preko individualnih idiosinkrazija, i ne čeka tačna i konačna psihološka objašnjenja, mi ne vidimo bitnu razliku između nudizma psihoanalitičarskog morala i redengotizma morala A. D., jer za moralne odgovornosti koje danas neumitno obeležavaju čoveka i čoveka, malo je važno da li je čovek u svojoj petoj ili trećoj godini bio zaljubljen u svoju majku ili ne, da li je izlečen od oedipus-complexus-a ili ne.

svesti morala i svesti čoveka, sprežući time misao morala i bes i očajanje njegovih posledica: od akta pisanja do ubijanja u masi. Jer moral o kome mi govorimo nema ničeg zajedničkog sa postavljanjem normativnih formula »dužnosti«, koje imaju da se protivstave kao idealnost jednoj stvarnosti: jedno »treba« jednome »jeste«. Uvek samo jedna stvarnost protivstavlja se drugoj stvarnosti, iako su vezane istom ljudskom materijom, i u tome leži sva nepomirenost morala, koja proističe iz tog protivstavljanja, gde se sukobljavaju, u stvari, dva sistema odnosa i življenja. Od jedne »stvarnosti« do druge »stvarnosti«, mi smo konkretno samo jedan proces postajanja, i moral ako to još nešto znači, i ne deli se od tog procesa postajanja. Jedina nepobitna činjenica, preko koje mi ne možemo da pređemo, za nas je manifestacija morala u svim »stvarnostima«, čije funkcionalno stepenovanje ide od imaginarnog do stvarnog, a koji za nas znače tek spoljne, numeričko obeležavanje jedne iste materije, u kojoj se obavlja proces postajanja od istog do drugog, i od drugog do istog i nikad istog. Moral se ne deli od tog procesa postajanja i relativnost dobra i zla, tih osnovnih pojmova svake moralnosti, ne mogu a da se ne podvrgnu istom razvoju. Sud koji se daje o svetu i čoveku, nije sud koji se daje od strane jedne transcendantne svesti, superpozirane svetu trajanja i promene, niti čak od jedne transcendentalne svesti koja se ne bi mogla da odvoji od realnog procesa postajanja ali koja bi mu za uvek davala jedan te isti oblik, već je sud koji daje svet i čovek i celokupno njegovo postajanje, od čega se oni ne dele, o okončavanju čoveka i sveta. Tu mi nalazimo rešenje antinomije objektivnosti i subjektivnosti moralnog suđenja, gde nas neminovno vodi filofska refleksija koja polazi uvek od jednog apstrahovanog i apstraktnog čoveka. Tu kad smo već tu, ne ostaje nam ništa drugo do biti mediacija i mediator tog morala postajanja. Od bilo kog stepena ili tačke oslonca u svesti i podsvesti da pođemo, jednim imanentnim postupkom čiji mi nismo gospodari, jedino zainteresovani da se dode, da nas dovede, do krajnjeg zaključka, mi dolazimo do konstatacije da se moral poklapa sa stvarnim razvojem svesti i sveta uopšte, koji, i koja, i nemaju druge referencije sem imanentnog faktora same progresije ovog razvoja. Stanje revolta, koje sledi deklanširanje tog moralnog suda, ne uvek eksplisitivnog i eshostivnog, jedini je važeći sporazum tog morala sa svetom koji samo postoji. Jer i njegova stvarnost, stvarnost tog

morala jeste samo njegova aktuelnost, njegova akutnost koja je za nas neotklonjiva.

Jer akutno stanje revolta, nerazlučivo vezano formacijama misli za jedno stalno i neprekidno manifestovanje, upućeno je jednim određenim dejstvom, omogućavanju i potvrđivanju konačnog uništenja razgraničavajućih kauzalnosti po »sebi«. Ono, to akutno stanje revolta, nosi u sebi, u jednom nerazlučivom preseku, sam uzrok radnje, osobinu između dva suprotstavljena činioca jednog jedinog razlomka, koji nosi čoveka i koga čovek imanentno nosi. Iz tog stanja izažima se celokupni ljudski aktivitet, koji za nas ima još nekog, hoćemo reći, apsolutnog smisla, aktivitet uperen i podvrgnut konkretnom i univerzalnom postajanju. I tu se dešava prenos od transformacije svih odnosa do transupstancijacije celokupne materije sveta, koja je i sama, samo put ka konačnom brisanju svih odnosa i svih preobražaja, i čime se do u srž uzroka rešava izživljena i neshvatljiva izlišnost koja je izvan čoveka, pa ipak nepovratno njegova. To se akutno stanje revolta manifestuje dakle celokupnim životom izvesnih pojedinaca i izvesnih grupa i ne može se izdvojiti u neku specijalnu čovekovu osobinu, u samo izvesne njegove aktivite, već je organski vezano za sve njegove postupke.

Mi mislimo ovde na one ljude čija su imena ostala, i ostaju, nepristupačna igri ogleдала uslužne i nalickane istorije, no čiji su životi, — ono što vi zovete životom, nema ničeg zajedničkog sa njihovim — samo raskrinkavanje jednog mrtvačkog i ukalupljenog zaplutanja krvave stvarnosti čoveka; mi mislimo ovde na one ljude od kojih su neki uspeali, nesrećnim slučajem — da dopru do sluha ljudskog pamćenja — da su tu kao opomena, iako spomenuti da bi bili odmah zaboravljeni ili deturnirani i svedeni u smislu prljave i utapkane staze vajnog postignuća ljudskih ciljeva. Mi mislimo ovde na Herostrata, Marquis-a de Sade-a, Flamela, Saint-Just-a, Abrahama Jevrejina, Galileja, Jovića, Vaché-a, Rimbaud-a, Lautréamonta, Antonova i na one koji su stvarnost, ovde požar. Pa ipak ovo nabrojanje ne želi da iscrpe listu onih koji su dokaz generalne linije nepomirenosti, i ova konstatacija ne prelazi granice prostog obeležavanja i nema nikako za cilj da tvrdi, iako bi to izgledalo na prvi pogled, **izuzetnost** revolta. Pojava istog kod izvesnih pojedinaca i izvesnih grupa, u svojoj suštini, samo je vidni znak, samo dola-

ženje do svesti onog osnovnog nepristajanja i nepomirenosti koja se nalazi, nesvesno i nevezano, dovoljno neizraženo, i još tačnije, neupućeno i neorganizovano, kod većine ljudi. Mi smatramo revolt kao osnovnu potku celokupne ljudske aktivnosti, koja može još da dođe u obzir, i koji, taj revolt, ne može biti podvrgnut nikakvom psihološkom ni metafizičkom tumačenju. Od njega, od te nepomirljivosti, kao od primarne činjenice, mi moramo da pođemo, ako hoćemo ma šta da shvatimo u svemu onome što čovek čini da se održi u punoj konkretnosti, prema čemu je čak pitanje života i smrti pojedinca, koje za nas ostaje poslednja stvarnost, jer uvek je stvarnost **poslednja**, podvrgnuto toj volji totalnog opstajanja.

I rešavanje problema čovekove egzistencije u smislu preokreta iste, u jednom svetlu gde je svaki finalizam po sebi isključen, iako ne i finalizacija čovekovih postupaka, može jedino da nađe svoj pravi kriterijum u ovoj generalnoj činjenici nepristajanja i nepomirenosti, gde se konkretno, ne više u ime jedne superstrukture, pojmovne ili emocionalne, obavlja prelaz od osnovne i universalne neuslovljenosti svega do potpune uslovljenosti čovekovih nastojanja, obavlja prelaz od ideje slobode do činjenice oslobodavanja, i gde se, u tim aktima, granični pojam slobode ne poziva više na svoju transcendentnu ili imanentnu racionalnost ili bar opravdanost, niti na svoju unutrašnju i psihološku izvesnost (kamen koji pada, kada bi bio svestan toga, mislio bi da pada slobodno — Spinoza — i t. d.), već se ostvaruje neiscrpnošću činjenica koje su same po sebi i u svom kretanju od jedne do druge to obavljanje i taj prelaz, što nikako ne treba shvatiti kao primenu jednog konceptualnog zaključivanja, kao posledicu jedne premise (date od koga? od čije strane?), već su one sažimanje granične ideje i činjenica u kojima se ova ostvaruje i iz kojih se ona eksplicitira, one su mesto odlaska i mesto dolaska i ceo put od jednog do drugog i sve to u isti mah.

Mi ne govorimo ovde o revoltu čoveka pred spoljnim svetom. O tome bi se dalo govoriti i — ne govoriti. Lomiti vazduh ili svoje ruke. Ali čovek, stisnutih vilica, tom ćutanju odgovara svojim ćutanjem, tom slepilu, svojim slepilom, koji su matematička pretnja beskrajnosti brojeva kojima je zidan taj svet. Ni jedna molitva, ni jedan paskalovski krik. Ovde bismo mogli da načinimo aluziju na mitološku karikaturu ovih sterilnih visokofrekventnih struja revolta, na prometeizam i prometejstvo, odakle profesori i idealisti izvlače svoje melemske, bapske le-

kove za krvavi istinski revolt čoveka i čime ga hoće da pomire i smire, a gde mi opažamo jednu apstraktnu, uzaludnu, spekulativnu i špekulantsku deformisanu postavku revolta, problem u osnovi nerešljiv, jer invalidski postavljen, po kome se protivstavljaju slabost čoveka uopšte i svirepost sveta uopšte, koji su tako, i jedan i drugi, čovek i svet, toliko uopšteni i jednostrani, postali nestvarni i bez odjeka.¹⁾

U istom redu činjenica revolta, koje su u isto vreme njegova izobličenja, mi ubrajamo i one oblike nepristajanja i nepomirenosti čoveka, koje mogu na prvi pogled i nemati oblik revolta i nepristajanja. Tu ubrajamo sva bekstva, sve veštačke rajeve, sva zavaravanja, zatvaranja očiju pred stvarnošću, sva merdozna izvrđavanja idealista, boemstvo, izopačen i ciničan budizam, pederastiju, bogomilstvo, koja objašnjavamo slabošću pojedinaca, koji se, pod pritiskom događaja, umesto stvarnih i direktnih zahteva i reagiranja, povlače u sublimaciju, taj normalan postupak svakog idealiziranja i moralne kapitulacije, i jednim kontradiktornim obrtom, postaju duhovne traverze i proteze jednog reda stvari, kome su se baš protivstavili svojim bekstvima i svojim zavaravanjima. Taj oblik revolta, koji se najčešće nalazi kod lumpen-buržoaskih i deklasiranih intelektualaca, organizatora proizvodnje i organizatora iskorišćavanja te proizvodnje i onih koji proizvode, tih dvostrukih izdajica, ako prihvatimo jedno odlučno moralno gledište pred ovom svojevolsnom najamničkom vojskom, pred nesvesno iskorišćenim plaćenicima za tuđi račun i to za račun onih koji su razlog njihove depozicije, taj oblik revolta mi smatramo za najniži izraz istog, da ga gotovo ne možemo da razlikujemo od pristajanja i od pomirenosti sa uslovima datog življenja.

U te niže oblike nepristajanja i nepomirenosti mi ubrajamo isto tako pokušaje izvesnih ljudi da, pod datim uslovima življenja, ne želeći promenu istih, dovedu do izraza neke oblike čovekovog manifestovanja, koji su ili indiferentni za konkretni i pravi položaj čoveka, ili su duboko uslovljeni samom strukturom življenja. U svakom slušaju oni obavljaju jedan uzaludan posao, gde bi se htele, u stvari, neke druge posledice, bez promene

samih uslova i samih uzroka življenja. Ti ljudi žele promenu čoveka, apstrahovanog od svega što ga okružuje, kao da takav, uopšten i ispražnjen čovek, izvan relacija sa svim ostalim, izvan društvenih odnosa, može stvarno da postoji, i koji, jednoj takvoj arbitrarnoj i svedenoj marioneti čine predloge preobražaja i promene, isto tako arbitrarne i svedene: borbu protivu alkohola (»Duboke radosti vina, ko Vas nije upoznao?...« Baudelaire: *Les paradis artificiels*); crveni krst (»Kada bi priroda samo stvarala a nikad uništavala, ja bih mogao verovati, zajedno sa ovim dosadnim sofistima, da bi najuzvišeniji od svih i čini nova bila neprekidna saradnja sa onim koji stvara, i ja bih im priznao, sledstveno, da bi odbijanje, da se stvara, nužno bio jedan zločin; najpovršniji pogled na postupke prirode ne dokazuju li da se stvaranja i uništavanja sledeju, idu jedno za drugim, da se i jedan i drugi od ovih postupaka čak vezuju i ulančuju tako blisko, da je nemoguće da jedan deluje bez drugog, i da se ne bi ništa stvorilo i ništa obnovilo bez uništavanja? Destrukcija je, dakle, jedan od zakora prirode kao i stvaranje«. — Marquis de Sade — *Philosophie dans le boudoir*; acte gratuit (»Čovek, ako hoće da stvarno bude, mora da postoji, mora da se ograniči do kraja. Onaj koji se pravi da je zgađen pred omeđenim i ograničenim, ne dostiže ni do kakve stvarnosti, već se koprcu u svetu apstrakcija i troši u samom sebi.« — Hegel); vojsku spasa, H. Z. M. Lj. (»Svemogući mi se prikaza snabdeven svojim spravama za mučenje, u svem svom sjaju svoga užasa«. Lautréamont: *Chants de Maldoror*.)

Najzad nam se ukazuje jedno drugo lice revolta čistije, stvarnije, bliže svakom pojedinačnom životu, gde mnogo pre nego u idealiziranim, gotovo ozakonjenim primljenjima i primamljivim oblicima, u kojima se najčešće iscrpljuje, na taj način izopačen i obezpomocen, revolt, mi nalazimo argumente za primarnost, za nepobitnost revolta. Evo gde čovek, koji vam je blizak ili dalek, koga ste »poznavali« ili ne, šta mari! čovek, najzad, koji vam je sličan, od svog detinjstva, sputavan ili rasejan, i koji je pristajao da bude obmanjen, koji je simulirao, znao da na pitanja daje očekivane odgovore, smejao se, kidao prste, menjao mesta, kada su mu rekli, koji je znao vrlo dobro da sve to nije baš to, pa ipak mahao rukom. motano klupče, grudva pepela i perja, upijač, **vampir mašina**, kupio sobom sve što su mu donosili uvek isti dani, glatka čadava nepostojeća noć koja je na dnu svega i uvek ravna samoj sebi, kupio, kupio sobom

¹⁾ »Kad kažemo: Ruža je crvena, kopula je izražava slaganje subjekta i predikata. Ali ruža kao konkretna stvar nije samo crvena, ona je isto tako mirišljava, ima specijalan oblik i druge determinacije, koje nisu sadržane u predikatu crven. S druge strane predikat kao universalnoabstraktan, ne pripada samo ruži. Ima drugog cveća i uopšte drugih predmeta koji su isto tako crveni.« Hegel, *Logika*.

bačene konce, prašinu sa stolova, blesave pozdrave, mrlje rada po odelu, po svom življenju, kupio zadah radionica i otrov spavaćih soba, svade, sva izobličenja, sve izopačenosti, izlišće uspomene, anegdote, mehanizirane snove, slomljene ruke na poslu, brazde, osakaćenja, prijatelje, suvo cveće ošamućenih reči i lakoću smeha, glupe, tupe, ubistvene armije i arije koje su mu dosadile, mučile ga, koje nije mogao nikada da zaboravi, koje su ga čak i razonodile, s vremena na vreme, uprkos svega, sećanja kao sećanja, sećanja na kujne, na neke ruke, kupio komade bačenih bespomoćnih ispovesti, dnevne vesti, poglede na jutro, na drveće, na unakažena tela, kupio cifre, brojeve radničkih knjižica, stopu nadnica, najzad, sve to što sačinjava jedan život (jedan život?) i iznenada, veliki ili mali povod, kao da **sve nije povod** da se kaže **dosta**, njegova ruka steže, evo, jedre grlo (koje i nije belo, i ako pripada toj famoznoj beloj rasi) na kome godine nisu ostavile do samo bore, po čemu će veštaci moći da utvrde broj već nepostojećih godina tog grla, grla, koje je on možda i voleo, ili zabada nož u nekriva, da li nekriva? leđa prolaznika, ili odseca ruku onome ko nije hteo da mu zapali cigaretu, ili se survava kao grdna oluja na slabu pleća neke devojčice, ili odgriza nos svojoj verenici, ili se baca na poslodavca: eto tu, mi otkrivamo, u toj nemogućoj baroknoj, mehaniziranoj svakidašnjici, slepu i obma: jujuću lokalizaciju revolta, gde čovek, prepušten samom sebi, a on je uvek to, svojim oskudnim psihološkim sretstvima pokušava da reši i rešava kako bilo da bilo, ali po svaku cenu, neodložan problem svoje egzistencije. Na ovom planu svoga manifestovanja, revolt je slep, jer je u isto vreme **više i niže** od svesti revoltiranja; više, jer on je primarniji od svoga tačnog ili netačnog odbleska u svesti pojedinaca, jer njegovo je deklanširanje važnije i značajnije čak i od odjeka u svesnim kategorijama onoga koji je mesto njegovog prolaza, i onih koji su svedoci ili su čak sam predmet njegovog dejstvovanja; niže od svoje svesti, jer smatramo da:

»Polazeći od najkorenitijih zahteva pojedinaca, tog divljeg i neumoljivog disanja čovekove slobode i nagona, tog stvarnog izvora svakog revolta, mi znamo ipak da je svako apstraktno, to jest pojedinačno, rešenje danas nemoguće. Jer mi smatramo da istinski revolt ne ostaje nikad da planu trenutnog svog izraza, gde se neizbežno pretvara u bezopasni automatizam, koji ne pogada nikoga i ništa. Podvrgavajući se, dialektici koja mu je svojstvena, on mora, **pro-**

dubljujući svoju prirodu, da traži svoj koren, i svoj realni i granični izraz, koji je ne samo negacija celog jednog sveta odnosa već i destrukcija uslova koji ga stvarno prouzrokuju i koji ne moraju da budu uvek vidljivi u neposrednim povodima. (**Pozicija nadrealizma**. Beograd 1931).

Na tom planu svog manifestovanja, prikrivajući sebe, revolt obmanjuje, on se obmanjuje. Konfuzije, koje nastaju u tumačanju i shvatanju vrednosti ove partikularizacije njegovih izraza nastaju baš usled toga što je u njegovoj prirodi da ne pristaje nikako da se upušta u jedno objašnjavanje sebe, jer bi to značilo pristajanje, dakle kompromis, da primi izvesne premise koje bi imale biti zajedničke i njemu i drugima i, ako to katkad čini, on time obmanjuje i sebe druge, jer on ne može nikada svoju duboku dialektivu negacije da izdvoji u jednu generalnu teoriju izvan svojih konkretnih postupaka. U ovoj partikularizaciji izraza revolta, gde oni koji imaju da se brane od njih, vide samo jednu izuzetnost, trenutno odstupanje od normalnog, t. j. od pristajanja, jednu patološku pojavu, koji moraju, u odnosu na sistem ozakonjenih postupaka, biti kastrirani i izlečeni, i koji imaju još dublje da bude svedeni, po njima, psihološkim i drugim tumačanjima, no ka, i to lečenje i to tumačenje, pretrpljuju stalno bankrotstvo pred permanentnošću tih konkretnih izraza, što bi ih trebalo, jednom za svagda, da izleće od njihovog lečenja i da otumači njihova tumačanja, mi vidimo nužnost njegove konkretizacije, koja ide uvek od pojedinačnog do pojedinačnog, kao sve ono što je konkretno, no ne iscrpljujući se nikada u njima, i čija se universalnost ogleda baš u toj neiscrpivosti konkretnih t. j. pojedinačnih postupaka.

Universalnost tih pojava za nas je samo jedan primer onoga, pored svega ostalog, odakle mi polazimo u rešavanju problema čovekove, hoćemo reći, naše i vaše egzistencije. Čemu su uperene ili bolje šta imaju da znače, kada se vidi njihovo jasno naličje, koje je u stvari njihova nemaskirana konkretna misao, kada se zbrišu svi anegdoteski i teatralni elementi ovih »zločina«, počevši od ubistva, kuda je uperena često najtajnije i najnepovratnije misao svakog čoveka (*Homo homini lupus*) do povreda građanskog prava, u svom najbezazlenijem obliku? Kao transmutacija elementata alhemijara, kao paktovi s đavolom, kao alhemija reči Rimbaud-a, kao magija, kao »A-t-on besoin de tant de choses pour prouver que l'on est homme d'esprit, c'est-à-dire imbécile«, Lautréamont-a, kao radium, kao »be-

skraj izlazi i ne izlazi večno iz sebe« Hegela, kao samoubistvo, kao »svest ljudi ne determinira njihovo biće, već naprotiv, njihovi uslovi društvenog življenja determiniraju njihovu svest« Marxa, kao »la destruction est une lois de la nature comme la création« Marquis-a de Sade-a, i ove pojave su slepe i nepobitne manifestacije osnovnog nepristajanja i nepomirenosti čoveka i znak njegove rešenosti da ne čekajući više, prima na sebe pravo raspolaganja svojim životom. Ako su svi ti postupci pre izraz samo jednog nesnosnog stanja, i ako je način njihovog rešavanja, slep, promašen, i uzaludan, ako ti krvavi odgovori sudbini ne dodiruju, ne menjaju, nepodnošljivo stanje iz kojeg su nikli, tome re treba tražiti uzrok u neosnovanosti njihovog neotklonjivog pokretača, koliko u nedovoljnoj i neefikasnoj orijentaciji tih postupaka.

Mi znamo danas, da produbljavanje revolta vodi generalizaciji istog, vodi jednoj **drugoj** svesti, koja neće više da se iscrpljuje, uzaludno i sterilno, u slučajnim povodima, već napada i nagriža i menja same uslove i faktore izveštale i nepodnošljive svakidašnjice življenja.

To dialektičko produbljavanje njegove prirode ujedinjuje, organizuje i disciplinuje rasejanost i razobličnost pojedinačnih života. Upijen svim tkivom, mora i da se ostvaruje svima načinima, kroz sve oblike, sva grupisanja i sve pore življenja.

Jednim stalnim razgrizanjem sredine, jačinom svoje sopstvene korozivnosti, to stanje, potencirano svojim produbljavanjem i mučnom uzdržanošću onih koji ga nose, određuje tu sredinu, odakle proističu odnosi između tog stanja i te sredine, odnosi tog stanja prema samom sebi, i ono jedino može nepogrešivo da služi kao mera za položaj pojedinaca, za odnos čoveka i čoveka, grupe i grupe. I ne samo da ono određuje tu sredinu nego baš ta sredina omogućava da se izvršuje, i time se određuje i definiše sam revolt i to ne toliko samoodbranom te sredine, koliko njegovom sopstvenom sposobnošću da tu sredinu menja.

U iracionalnom redu konkretnih postupaka revolta otkriva se međusobna kontradikcija

i oni se negiraju međusobno još pre svog izvršavanja tako, da se, u obasjanju efikasnosti, u postupnostima istog, od njegovog integralnog izraza do njegovih najpozitivnijih, najširih, t. j. orijentisanih nastojanja, nameće i obavlja jedno obrtanje, u ovom trenutku njegovog dialektičkog kretanja, gde se integralnost njegovih **izraza** podvrgava, i nužno mora da se podvrgne, njegovim pozitivnim **nastojanjima**, koji dobijaju, na taj način, i vrednost i snagu integralnosti. I tako, stepeni jačeg intenziteta revolta ako predu kretnske, ljubazne i bulazne pragove svesti, izjednačiće se, i neminovno se izjednačuju, pri realiziranju, sa realizacijama manjeg intenziteta istog. I, ma koliko to izgledalo nesmotreno, mi nećemo ipak izjednačiti nemogućnosti, ili bedne mogućnosti izražavanja pomoću, a protiv iste materije, niti kanalizaciju ostvarenja pokretima, u ovoj užegnutoj trodimenzijalnosti, sa neprekidnim jedinjenjima i nagrivanjima negacija (te reči, već pri pojmovnom ostvarenju, uprošćene su, svedene i primorane tako da izgube nešto od svog integralnog i apsolutnog značenja). Ipak, odstranivši, još u samom početku, želje i suviše kompromisne, troizlazne i mnogoizlazne, od unificirajućeg revolta, mi smo primorani da ga usled njegove logične iracionalnosti po sebi, užljebimo u sudar već **postojećeg**, ovog i svakog trenutka, koji znači ili ne znači kraj ili nekraj voljnoplanetarnog roka. I mi verujemo u svako naše sredstvo, jer je pokret, jer je uslov izražavanja našeg revolta, i time uslov izražavanja opšte sadržine primarnog i sveopšteg nepristajanja čoveka, pored kojih je nemoguće neuzmireno i uzdržano opstajati. Te sve više organizovane i sistematizirane količine negacije, taj sve oštiji nagib, kao ukus ka samo jednoj padini mraka, posledice su izmenjenih osnovnih datosti u domenima značenja; pod znakom krvoločnosti i besanice, pod tim svakodnevnim naložima i zapovestima nepomirljivosti, kao potrebe za što konkret i jīm i što potpunijim dejstvom na postavljene i postojeće elemente, na sva suprotstavljanja, kad već govorimo jezikom saobraćajaca u ovoj psećoj jami svesti, kad se već služimo, za sada samo, ovom gipkom i neproverljivom materijom reči, koja mora da primi oblike našeg revolta i time postane dejstvujuća.

DAVIČO, KOSTIĆ, MATIĆ

(Nastaviće se)

ODGOVOR „STOŽERU“

Otvoreno pismo Janku Donoviću

Razumećete koliko mi je stalo do razumevanja i odobravanja od strane ljudi koji su, kao i vi, jedini čiji moral mogu još da odobrim.

Ne verujem da je moguće da dodemo do razmimoilaženja, i još manje do stvarnog sukoba, ako budemo, i vi i mi, znali da ostanemo dosledni ideji i moralu koje zastupamo.

Pitate me da li me interesuje čovek koji je uvređen i ponižen, ili da li mi je to svejedno.

Vi shvatate život, celokupan život čoveka, vrlo naivno i suviše uprošćeno. Pored toga, dragi Janko Donoviću, moram da žalim što unosite i zastupate, ja verujem, nesvesno, izvesan hrišćanski duh i moral, kojima, ovde, nije ni malo mesto.

Čovek, nerazvijen, sputan i zaustavljen u svom ostvarenju, ne može da me interesuje **kao takav**. Od ispitivanja stanja u kome se on nalazi danas, silom današnjih uslova življenja, nemam ništa do samo one neprestane i cepajuće konstatacije da je čovek ponižen i uvređen. Spustiti se do njega, odnosno do njegove sputane i deformirane misli, gde ga zatvaraju, nužno, bedni i nepodnošljivi uslovi njegovog života, koji, samim tim, zatvaraju i sputavaju njegovu misao, spustiti se do njegovog, na žalost, niskog nivoa ljudske vrednosti i njegove minimalne ljudske konkretizacije, ne pomaže ništa, ni njemu ni meni. Sve što znam, to je predložiti mu, i pomoći mu, da iz tog stanja što pre, izide. To nismo mi koji ćemo preduzimati nanovo izgradnju jedne filozofije bede, ubeđeni (i još kakol) u bedu svake filozofije, misli, koja bi bila samo interpretacija, samo pogled na svet, pa ma to bilo i na svet bede. Svi vrlo dobro znamo koliko je neophodno osloboditi ga, razviti, a ne samo studirati ga amiziranim i plačljivim okom filantropa i estete ili čak namrštenim okom t. z. socijalnih pisaca. Ničije sažalje-

nje. Nisu nam potrebna ničija saučešća, kako ni meni, tako ni njemu. Njegovo oslobođenje biće delo njegove gordosti, njegovog dostojanstva. Smatram za apsolutno nepotrebno, iluzorno i nemoralno, prinositi mu jednako bljutavo i smrdljivo ogledalo bede, koja i nije njegova suština, već mu je nametnuta datim uslovima življenja. Pre pronaći, otkriti, izvući na svetlo akcije (njegove) ono što je u njemu puno čovečansko, nevino, još nenagriženo, sposobno da živi i da menja sebe i svet. A to se neće učiniti, vaspitavajući ga, kao što vi želite, pisanjem o njemu, t j. o njegovoj bedi i poniženosti, jer ako savesno posmatramo današnjeg konkretnog čoveka i uslove njegovog oslobodavanja, to mu ništa nije pomoglo, niti mu može pomoći.

Čovek se ne može početi da ostvaruje, u punom smislu te reči, sve dok, najpre, ne živi u prilikama (materialnim, svakako) koje će mu pružiti potrebne mogućnosti za slobodno razvijanje. Uloga radrealizma ne sastoji se u neposrednom delanju na ostvarivanju tih potrebnih i od presudnosti uslova življenja, ma da može da posluži, i služi već, sredstvima koja su mu svojstvena i koja on smatra, uprkos svega, za dovoljno efikasna, tom širem delanju, koje nije samo njegovo. Nadrealizam, pošavši od drugih problema, smatra da danas u sprovođenju svoje akcije, mora da koordinira sa tom širom akcijom, na čijem sprovođenju ne mora direktno i vidljivo da radi; ali ne treba zaboraviti nikad njegov negativan, subverzivan i rušilački uticaj na savremeno stanje duha, upućen sve više, sve preciznije, u svom konkretnom delanju, toj konkretizaciji i oslobodavanju čoveka. U tom smislu, u skladu sa tom širom akcijom, nadrealizam, u onome što je specijalno njegovo među onima koji se nalaze na istoj strani, sprema, a to nije nikada dovoljno rano, sprema neprestano i po svaku cenu, sredstvo, jedino sredstvo za definitivno čovekovo ostvarivanje. Nadrealizam se ne bavi edukacijom, on je realizacija čoveka.

Petar POPOVIĆ

N E M E N I K U Ć E

Koči Popoviću

I

Ovo su Nemenikuće štenad u cičem mraku
u šumi vešala tvrda
Čupajte panjeve slepe i kukolje sujetnog žita
Klecajte u krpama mokrim grebenom gnojile
zemlje

Kopajte splaćinu hrane orite ponizne zveri
Gutajte šatorska krila i duga gramžljiva creva
Mičite dirke i ruke što kleče na srči poda
Što skiče pod trulom slamom beskrajnih
čatarara pustih

Hodnike od soba do soba ulice od ugla do ugla
Gutajte trzajte mrvite
Nad vama se tumbaju i vuku vlasulje gorkog
dima

Ovce lepljivog neba i noćni katrani pluća
Sa vama se grizu iz milošte iz smoždene
truleži sveta

Stopala pitoma i polovna
Stopala savitljive kante širinom gurećeg vida

Ovo su Nemenikuće razrok potok kaša leda
Udrite motkama ribe bičem razvejane čavke
Bušite pijucima što ciče u tvrdim kostima
uglja

Čekanje muklih tišina sirće i napukla rebra
Parajte crepove mrke izgnanstva stonoge
nade

Cepajte mlitave vode kičmom šećernih stena
Majčine kletve i lavež
Trube na kojima leže u lišaj večernjeg sunca
Pepeo prastare zemlje u gustom kvačilu
gvožđa

Svake se noći grozno usamljuje moje telo
To su na prozoru rane po zidu komadi odela
To su u podrumu zvezde i hodnici kukavnih
zmija

To su pod glavom još duplja krta pečinska
grla

Zaborav tečnost padanje oblaka nemih
Teret besciljnog hoda na plitkim dunama
šljake

Često me dodirneš dlanom u koji si stavila
gusta vrela pletiva snega

Uzalud ta panična begstva ripide tužnih
ludaka
Zalud ta kurjačka leđa te grive svirepih želja
Zalud te puke metle košnice čkiljave vatre
Na reci na pesku na staklu

Često me sakriješ kosom koju pohode
bezumne žedi
Uhode biljke i magle ubilačke kućine mira
Otsutstva čitavih dana krvave košulje sumnje
Ja nemam

Sem ovog besa i mržnje sem ovor ujeda
krvi u kavezu šibanog mozga
Sem ovog korenja zvezda u tutkalu kreveta
vrelih

Sem ove oskudne pračke duge ponjave strasti
Ha čelu na podu na hlebu

Svake se noći grozno svale na moje grudi
piskavi seksovi zore
To su glatke uzane desni i vesla u petrolskoj
vodi

To su crni paradni konji dužinom vatraljskih
ruda

To su laktovi i kolena pitka sredinom
raščešljanog smeha

To su tek zgnječeni snovi i providni leševi
pčela

To su tesne i žmirkave oči beskrajnih
košuta ludih

To su bezbrojni jezici oštri u pazuhu žilave
stipse

To su luče što kipe i kopne u tvrdom
papratu mesa

Pupkovi dečice slatke krvavi vrhovi perja
Bunila u kojima teku

Čvorovi otrovne tame i grobovi mučene noći

II

Ovo su Nemenikuće na vrhu najvišeg brega
diže se mermerni dvorac.

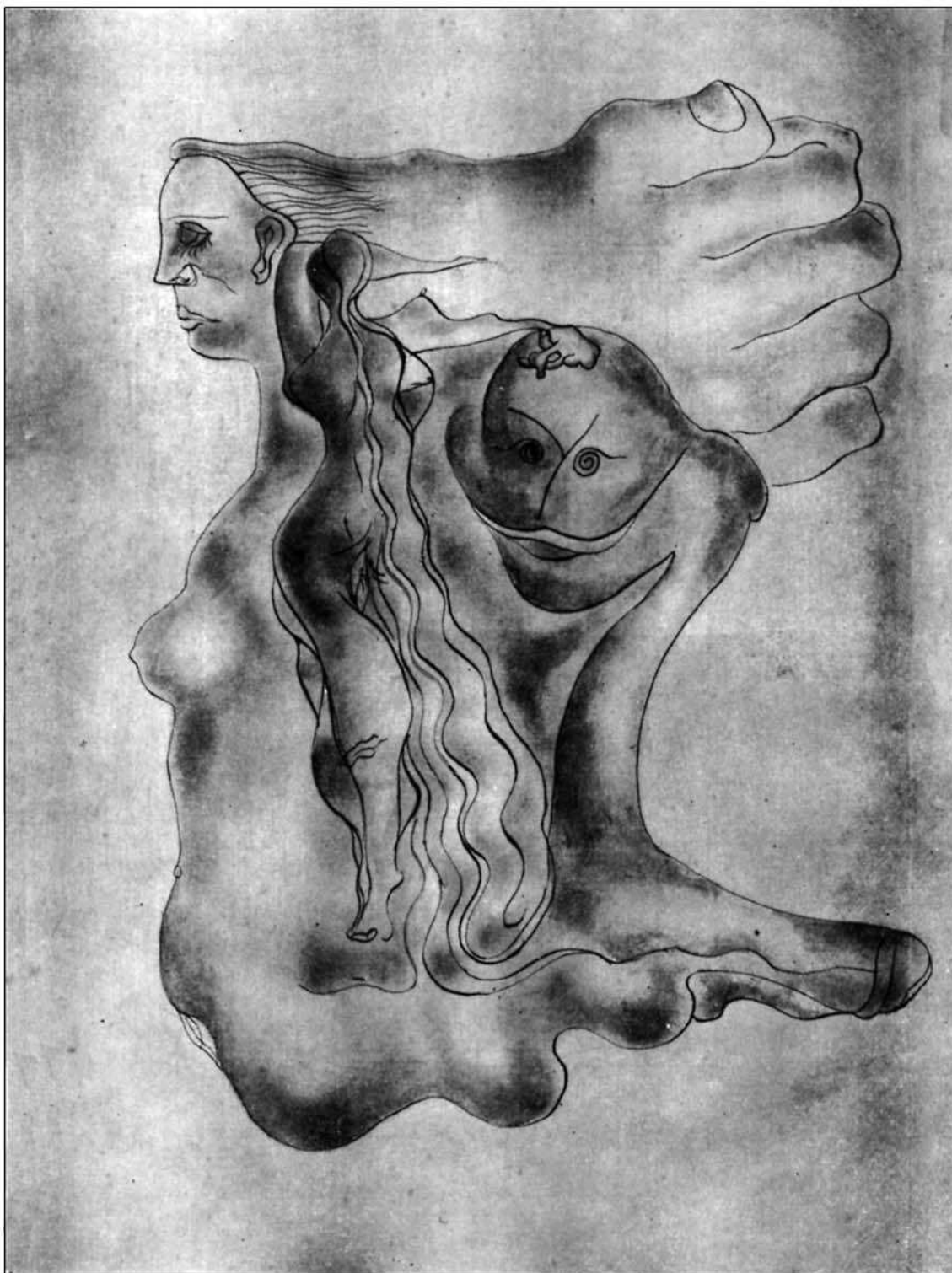
Pod ključem bakarnog krova odvojeni
šipkama od stakla

Što sjaje viljuške i igle kuvane u zejtinu riba
Dorati i alati konji gizdave i plamene dlake

RÉSERVÉE

ŽIVANOVIĆ-NOJE

LEDENI PRINCIPI

ŽIVANOVIĆ-NOJE

Provode svilenno vreme.
Pod kopitama što drhte i cakle glačani nokti
Tek prosuti mozgovi dece sa zlatnom slamom
Svud oko ovog dvorca tragovi spodomana
Ko mlekom čorave zmije
Velike i male staze ovamo onamo teku.
One su posute šljunkom crnim debelim
Po kome veštom rukom sveže iskopane oči
Na pari skuvane oči
Ovamo onamo leže.
Sa jedne i druge strane tankih i debelih staza
Retke i pitome vočke za čiji se svaki kalem
Pod konac u redu stoje.
Na svakom drvetu visi po jedno kuvano telo
U mekinji smolaste slasti sjajno skuvano telo
Il neka trudna žena čiji se nabrekli trbuh
Il neki krastavi mladić čije su butine još
Pokrila jata ptica oblaci zelenih muva i
Na sredini okruženo šibljem i vrbama što
Pamučnim suzama senki
Trjnem što pod zubima krcka krta šećerna
Duboko jezero spava.
Kad prekratiš klizavim čamcem svilenno i
A spustiš li ruku dublje u ovu srebrnu vodu
Na prstima tvojim gipkim nižu se pantlike
U gustom somotskom medu pažljivo kuvana
Čija kožica rumena i nežna ko nozdrve
Svedoči poreklo i mladost ljubav i beskrajno
U času kada su zubi oštri kristalni zubi
Od jednog do drugog kuka parali puteve
Ogrado ogrado tečna ogromna žilava majko

Na tvojim se vratima tiska čopor majušnih
Na vatri paperja noći i žednog ljubavnog
U bedrima skuvane glave.
Čar da najlepšeg jutra polete pučinom svesti
Čvor da se zgrčeni grizu u survanom san-
Ogrado šuplja i tečna
Svaki tvoj gvozdeni šiljak sisaju majušna usta
Tople providne ljuske brzih ribizla krvi
Na ikri iskidane kore zgrušanih ptičjih suza
Do ujeda skuvana usta.
Urlici i micanja verna svedoče pomamnu
Blaženstvo mučenih žila u času kada su
I trula šafranska pluća zanosnog sternomana
Tri dana i olujne noći zasipala disanja vrela.
Šta će mi taj maternji jezik idi mi dodi mi
Po kome će iz bezbrojnih hordi iz testa
Poznati moje dojke pronaći ranjave žljezde
Na kojima noću ćutim na kojima noću
Svakog se časa grozno zakače svuda po
Zakače za dlake na glavi
Zakače za žile na vratu
Zakače za dlake na vratu
Zakače za žile na pupku
Zakače za dlake na telu
Zakače za žile na sisi
Zakače za žile na vratu
Zakače za žile na oku
Zakače za dlake na vratu
Zakače za žile na nozi
Zakače za dlake na licu
Zakače za žile na sisi leševi prastare zemlje
To su šuplje mrtvačke muve koje gutam
Stokraki trbusi buba nahranjeni barutom noći
To su ptice zaklane vetrom i ogromna
Skeleti prepuklih crva i truli otpatci veša

Zakače za žile na sisi

Šta će mi ti sakati crnci strpljivih jesenjih
šetnji

Nad mršavim laktom čežnje zategnuti doboši
duše

Zbog koje će posuti snegom i dimljivim
govorom cveća

Ranjave moje žlezde na kojima noću lajem
Na kojima noću pljujem na kojima noću
mokrim kako mirno prolaze dani

Zakače za žile na sisi

Zakače za žile na sisi

Aleksandar VUČO.

Politika — Br. 8238 1931. g.

Kosta Todorov

Povodom stogodišnjice osnivanja stranačke legije

Sa jednim oduševljenjem mediokr'teta, govori u svome članku Gospodin Kosta Todorov, bivši bugarski ministar, sada emigrant, o Stranačkoj Legiji i ljudima koji odlaze da svoj ostatak života, koji obično nije tako kratak, dotraju u istoj, lišeni svake volje da i dalje sami rukovode svojim životom.

Svi ovi dezesperirani emigranti, polomljeni i unakaženi, još uvek jaki za svoju smrt u svojoj ravnodušnosti ili u pasivnom očajanju samo su primer i dokaz jednog neprevazilaženja, stacioniziranja i fosilizacije sopstvenog života na prvoj sudbonosnoj neostvarljivosti naivnih i smelih predpostavljanja ostvarenja jedne lične sreće, iza koje nisu naslućivali svirepo očajanje čoveka u čorsokačkome sebezgledu i njegovu snagu neprekidne pobune da njome prevaziđe svoj život i ostane na ovom mestu blistav i krvav u njoj.

Nezadovoljstvo, beznadežnosti i očajanje, okretanje lica ka smrti — kako divna prilika da počne čovek da živi izvan svoje naivnosti — zacereno deformisano lice humornosti čoveka i njegove egzistencije, ovo tragično postavljanje znaka pitanja pred svojom sudbinom, nikada neće naći svoje rešenje u pasivnom okretanju glave, što smatram za najpodliju mahinaciju pred nerešljivošću čovekovog postojanja i okončavanja.

Neprodubljavanje svoga nezadovoljstva, beznadežnosti i očajanja, koji su izraz, u ovom slučaju, samo osećajnih nesaglasnosti, treba otkloniti jednim naporom misli i tako osveštene i promenjene primiti ih objektivno sa krajnjim posledicama za čovekovu misao.

I ovaj gospodin koji i danas može da bude zahvaćen „zvucima staroga marša“, za mene samo je izraziti primer onih koji svoj život rešavaju samo, i uvek samo sentimentalno kao pansionatkinje, ili proizvoljno kao pustolovi*).

*) Još jedan slučaj, slučaj g. Božidara Stojadinovića, slikara; beskućnika, karakterističan za sve one poluličnosti, koje iznad svega vide samo „ličnu sreću“ ili „malo sreće“, ogavne i ogavnih u njihovom dokazivanju svoga prava na nju, i još odvratnije kao t. zv., cilj, kada se spretno i podmuklo ukazuje na nju od strane teologa u čije gnezdo i ova čaknuta rastorenost odlazi.

Postavljam načelo: živeti bez utehe, bez kompromisa, izvan pasivnosti, bditi, ne zaboravljati, biti u žiži nesvodljivosti čovekove pobune na putu svestrane konkretizacije čoveka.

Ako živim, ja uzdižem besciljni, blistavi i krvavi lik čoveka koji traje, u svojoj nerazrešljivosti i smrti, živ i delujući.

Živanović-Noje.

OTVORENO PISMO Gospodinu Miodragu Ibrovcu profesoru universiteta

12 maja 1931

Gospodine,

Saznao sam od druga Janka Donovića pisca beleške u 5 br. Stožera, da ste vi taj profesor koji nalazi da su kočijaši i služitelji krivi za nepravilan jezik vaših učenika. Drug Donović mi je zajamčio, da su citirane reči tačne i, šta više, da je neko licina onih koji su ih čuli, spremna da to potvrdi.

Bezobzira na to — jer nikada nemam nameru da budem istražni sudija — ja vas pozivan kao urednik časopisa **Nadrealizam danas i ovde** (čiji je I broj danas dat u štampu), da budete toliko ljubazni i da najdalje za tri dana (dakle do subote 16 c. m.) demantujete ili potvrdite te zaista i famne i impotentne reči. U slučaju da ih priznate biće vam objašnjeno kako te ljude, kočijaše i služitelje, koji su sa isto toliko prava ljudi kao i Vi ili ja, ne treba sažaljevati već braniti od vas i vama sličnih.

Đorđe JOVANOVIĆ.

N.Z. Ovo pismo bilo je predato dotičnom gospodinu još istog dana, na koje ni do danas nije odgovorio. Predajemo ga javnosti, jer postupci, naši i njihovi, prevazilaze oblast privatnog. Neka ove činjenice služe kao dokument moralne odsutnosti današnjih intelektualaca.

S A D A I O V D E

I

Kazano mi je da sam živ. Usred svega onoga što me uvereva ili razuverava u moju usamljenost, u moje prisustvo, ali ne i moje učestvovanje, u moje učestvovanje, ali ne i moje prisustvo, usred svega onog što mi donose moja ostvarivanja ili moji porazi, primoran sam, neumitno sam prisiljen da uvidim samo jednu (**samo jednu**) neopovrzu činjenicu, koja je i razlog i posledica svih mojih življenja, svih mojih prilagodavanja ili primoravanja, činjenicu da se bunim, toliko jetku i veličanstvenu u isti mah. Moj život, tvoj život (ovo govorim kome god hoćete), naš život (ovo shvatite kako god hoćete) ne nateruje me, ne nateruje vas nikada da ga žrtvujete, da ga prodate onome što nije on sam, on sam uvek sa ukusima bunjenja i prevratništva. Sva ta istorija ljudi, memoari čoveka, moj životopis (ako hoćete), govore samo o nedoglednoj i oporoj unakaženosti čoveka, o neumitnom i bezprekidnom unakažavanju onoga što spava ili sanja, što besni ili malaksava, što škrguće, razara, ili se samo smeje u našim bezbrojnim mesima; sve to govori nam o stalno bunećem se čoveku, o njegovim pobunama koje uvek prevazilaze njegovu nedovršenost.

Kazano mi je da sam živ. Ovde sam. Sada sam. Nesumnjivo usamljen, ali ipak na istom mestu, i toliko danas sa onima koji mi nisu ni braća, ni prijatelji, ni oni radi kojih bih poginuo na Kajmakčalanu, otišao u Stranačku legiju ili pristao da budem premlaćen po starom običaju moga zavičaja. Ali sam ipak ovde. Primorani da živimo zajedno, da iz dana u dan pravimo jedan drugome ustupke ili klopke, navikli da sve to propisujemo dugačkim nizom tabua ili krivičnih zakonika, pomireni i primorani čak na ovakvu okrnjenost čoveka, (čoveka koji nikad i nije bio neokrnljen), mi je sve više povećavamo, mi ga sve više unakažujemo, da je čak moguće da ga vidimo i kao suznog egzaltiranog popa. Primorani dakle da budemo ono što se zove naše doba, da predstavljamo, mi sami, onu sredinu iz koje poličemo, a u kojoj se tako malo podudara današnji čovek sa onim što mu je određeno, i naređeno, mi vučemo za sobom svoju misao, od koje očekujemo sve, od koje ne očekujemo ništa, ali koja je, krvava ili trula, naša ili hrišćanska, ono što nas spuštava, potstiće, razvejava, ali ne napušta nikad. Ja znam da je moja misao zaseda koju sam

spremio sebi, za koju vrlo dobro znam, ali koju neću umeti da izbegnem nikada; ja znam da je ta misao, verovao ili neverovao u nju, priznavao je ili odricao sve, ipak osvedočenje jednog aktiviteta od koga se uprkos svemu, ne mogu da odvojim konačno, ali koji, opet u prkos svemu, ne smatram najpogodnijim za svoja ostvarivanja; ta misao je ono sa čime bezuslovno moram da računam — ili možda ona računa samnom — ovakva misao je, dakle, nosilac mojih pobuna, jer kad kažem misao mislim samo na ono što je u njoj subversivno.

Ovde sam. Sada sam. Sa svojom mišlju, sa svojim pobunama. Sve ono što uslovljava, sve ono što drži, što se nameće, sve to što neizgladivo obeležava jedno kretanje, sve to što se ne prilagođava i ne pristaje da bude zakovano i nepokretno kao slika na zidu ovog apsurdnog muzeja, sve to čiji mehanizam veoma dobro znamo ali čije tumačenje i izlaganje nećemo da pripada nama, ostalo bi bez tačno fiksiranih predmeta svojih negacija samo neupućeni revolt, revolt radi revolta, koji još i nije toliko odvratn kao revolt iskorišćen za lirsku inspiraciju onih čija su lica bezbrojna i među kojima ovih dana nalazimo i Charley Chaplin-a i Rastka Petrovića, jednog čovekoljubivog viteza i jednog toliko isto čovekoljubivo razneženog putujućeg diplomatu. Na toliko kapitulirajući način zagušivan revolt, a ovde se ne misli samo na ovo dvoje rasplakanih samilosnika, već na armije onih sa nežnom i uzburkanošću dušom koje ova dvojica predstavljaju — taj toliko bedni estetizam, sentimentalno shvaćena socialnost (ili je to možda ipak samo hipokrizija) dokazuju nam koliko je bezuslovno potrebno konkretizovati svoju misao, konkretizovati je suprotstavljajući je tačno određenim neprijateljima, sažimajući je sa subversivno-aktivnim moralom koji je samo jedan i za koji se zna na kojoj se strani nalazi. Jer mi koji, zaista, menjamo ovo doba u kome smo, mi koji nikako ne pristajemo i ne možemo da budemo njegovi interpretatori ili sanjari, nećemo nikada moći da usvojimo ovu, na izgled objektivnu konstataciju Stanislava Šimića: »Pripadati jednoj epohi to je biti sposoban pa izvršavati njezine zahteve, koriti se u jednom od stavova koji u njoj nužno nastaju«. Nećemo nikada umeti da shvatimo da je jedan od stavova koji u njoj nužno nastaju, aktivitet literarno-estetski, aktivitet

najsterilnijeg intelektualizma, kakav jasno, nepokolebljivo i upadljivo zaprepašćuje svakog čitaoca 1—2 sveske **Slobodnih Spisa**, koji stoji makar i na približno našoj poziciji. Slučaj ovog časopisa, ma koliko se nesumnjalo u ozbiljnost i poštenu intelektualnost Stanislava Šimića, samim svojim ovakvim postavljanjem pada neposredno na stranu onih među kojima je i romansijer-propagator jadranskih hotela Crnjanski, koga je inače napadao jedan od saradnika te revije, **Slobodni spisi**, i Šimić, tim samim predstavljaju ne mnogo efikasne ali ipak protivnike onih među kojima je i Galogaža koga Šimić nesumnjivo estetski nadmašuje ali sa čijim moralnim stavom ne može ni da se poredi. Jer mi koji smo ovde a nismo članovi ni Aero, Auto, Džokej ili i drugih manje ili više sličnih klubova, mi koji nismo stražari vazduha i voda, mi koji nemamo veze ni sa Engelbertom Ganglom ili Milošem Popovićem, mi, koji ne slušamo ni besede veselog popa Vlašića i još veselijeg Nikolaja, znamo da je bez mnogo savesti voditi jedan časopis koji startuje sa dve tri artistske priče i pesme, jednim pozersko komičnim uvodom koji se završava u stihovima, jednim hladnokrvno apsurdnim esejom i još apsurdnijom polemikom oko prevođenja... Medutim dosta.

Ja veoma dobro znam, vi veoma dobro znate, šta znači književnost u Jugoslaviji! (Ako ne znate tada ste Milan Bogdanović, Rastko Petrović — šampion medvedih usluga nadrealizmu, Todor Manojlović... Stanislav Šimić...) Veoma se dobro shvata, veoma se malo veruje a književnost Dostojevskog ili Upton Sinclair-a. Bez obzira na genijalnost jednog ili mediokritetstvo drugog, veoma se malo računa na njih same, ali na ono što stoji iza njih, ono što oni održavaju kao jedan nikako od najvažnijih delova, ta dva mehanizma koji su i danas i ovde u opreci, ono što oni zastupaju zauzima misao onoga koji se realizira u knjižavnosti, ali samo jednog od njih usvaja njegov moral! Akcija bunećeg se čoveka, prevratništvo njegove misli, toliko nemoćno u močvarama književnosti, čiste umetrosti ili t. zv. lepog, već znači odustajanje od nečeg materialnog. Misao čoveka koja vuče za sobom njegovu integralnost, takva misao kojom, zaista, napada ceo čovek, čovek bez ostataka koji bi mu poslužili za alibi ma koje vrste, ovakva misao za koju saznajemo od ispolinskog Lauréamont-a, ili od nekih ličnosti iz 10 dana John Reed-a, takva jedna misao koja nosi, koju nosi ceo čovek, koja nije njegov čist ili ma kakav drugi um, koja je njegovo samo ogorčenje ili napad, pa ma bila pla-

sirana ma na kom polju konkretnog aktivteta, od anarhizma do ljubavne lirike, od dempinga do drama Miroslava Krleža, jednu takvu misao tog džinovskog paranojaka ljudstva, tražimo ali je nalazimo retko u priložima književnosti i umetnosti u koje se nikad ne uvaljuje nadrealizam. Mi ćemo je tražiti još uzaludnije po manje ili više falsifikovanim istorijama naše literature, mi je nećemo naravno naći ni u Đuri Jakšiću koji je pisao pozdravne pesme Kralju Milanu, ni u Disu koji je pisao odvratne komično-profetske pesme, mi najzad nemamo potrebe čak za prethodnicima kao i Breton i ostali prijatelji u Drugom Manifestu, koji sečivima svog beskompromisnog morala odbacuju Edgar Po-a zbog saradnje u detektivskim revijama i namerne pomoći njima, a stavljajući u pitanje i samog Rimbaud a što svoju nehrišćansku misao nije dovoljno jasno izrazio. Mi šta više ne bismo praštali Mallarmé-u, njegov maloburžoaski život zbog iskoristljivosti njegove poezije za nadrealističku misao, mi ni preko toga ne bismo prešli — ali jednog Mallarmé-a nismo ni imali. Mi je dakle danas ne nalazimo toliko jasno i otsečno kao u nadrealizmu koji je samo stanje pobune jedne ne velike grupe ljudi koji ne umeju da shvate izvesne kapitalne pojmove*), stanje pobune jedne grupe u kojoj se buni ceo čovek, čovek koji ne zaboravlja nikad gde je, i da se sve ovo događa danas.

Pod takvim diktatom jedne ovakve savesti nemoguće je da čovek ne izrazi svoju nepomirljivost sa onim što pretstavlja aktuelne objekte njihovog sadanjeg duhovnog života — u najplićem i najapsurdnijem smislu ovog i inače besmislenog izraza. (Vi, iz razloga da ne budete lišeni ili ne poremetite samo vaš konfor, koji je i onako kod većine vas bedan, odričete se, dakle, svog stvarnog i jedinog, konkretnog života i zamenjujete ga jednim onanizmom koji zovete »duhovni život«. Vi čitate novine — verovatno ne više nego jedne — čitate knjige koje sa »vaše tačke gledišta« treba da čitate, idete na izložbe, koncerte, filmove, a po nekad pred kafanom razgovarate o Pan-evropi, Besedovskom ili fašizmu, a ako je još vaša gospođa članica **Srpske Majke**, onda čak i pišete njene govore. Pošto tako najzad imate svoje mišljenje o svemu vi i dalje lojalno izvršujete sve ono našta ste do sada naviknuti i izdresirani, pa i dalje živite svojim unutrašnjim, duhovnim životom?

*) Tout est à faire, tous les moyens doivent être bons à employer pour ruiner les idées de famille, de patrie, de religion. (André Breton: Second manifeste du Surréalisme.

Sve ono što ipak, makar i trenutno, okupira naš duh, ono što ga nateruje da napada ono što se ili predstavlja pod infamnim firmama (recimo, dubokomišljenje nekog Kordića ili pod lažnom firmom čovečnosti, sve to, dakle, doprinosi konkretnijem uobličavanju vaših neprilaženja. Tako i **Svetlosti Velegrada i Ljudi Govore**, jedan koji prosi i jedan koji nosi legiju časti, ista ona dvojica koja su već pomnjana u prvim od ovih redova, najizrazitije pobuđuju naš bes ili samo naše gađenje što nam je, ipak, dodeljeno da se i sa njima obračunamo. Posle poslednjeg puta Charley Chaplin-a, posle doručka, ručkova, ordenja i igranki sa ne znam kakvom lady, jasno je, da je taj clown — jer on je sada samo clown — za uvek diskvalifikovan tako da manifest nadrealista od 1927 godine **Hands off Love** gubi svaku važnost. Jasno je, da i Rasiko Petrović, posle svoje izjave u 2. broju **Puteva**, još 1923. godine, danas isto tako spada u red diskvalifikovanih, ali je isto tako jasno da ipak ova dva slučaja predstavljaju ili su proturani od onoga čega možda ova dvojica nisu ni svesni, — ali što im se nikako ne uzima za opravdanje, — da predstavljaju toliko zloupotrebljavani udeo misli u propagiranju ili dokazivanju čak takozvane čovečnosti ili samilosti. Nije mi ovde namera da se upuštam u određivanje ta dva pojma, danas kada se dva sveta nalaze u sukobu, nije mi ovde namera da se zauzimam za apsurdnost onoga što označavaju ovi pojmovi, ali ono što **Svetlosti Velegrada** treba da doprinese za dokumentaciju čovekoljublja, ono što oni treba da nam otkriju o čoveku i njegovoj ustalasanosti više je nego odvratno, više je nego ponižavajuće za izgrađivanje ideje ili tipa konkretnog i delujućeg čoveka. Ne treba se ni malo iznenaditi ako sve hrišćanske crkve usvoje Charley Chaplin-a, — jer kao što se smatralo i što kod nas razne Duje Nikolajevići i danas smatraju, Dostojevskog za glavnog ideologa slovenskog pravoslavnog građanstva, kao što su za katolicizam još uvek jedna ogromna klika romanopisaca i književnika (Papini, Cocteau, Claudel, Iler Belok) — ne treba se ni malo iznenaditi, ako od celog tog sistema, najverovatnije a i najprirodnije bude usvojen i ovaj izmet prave i esentimentalne čovečnosti, koji je prava uloga da bude uveselitelj standardizovanog američkog čovekoljupca i članova svih mogućih evropskih humanih društava. Mi zaista očekujemo nekog Claudel-a (makar i kod nas na primer u licu onog istog Kordića) koji će otvoreno i jasno izvršiti to usvajanje, ali nam je isto toliko jasno da se neće, kao u slučaju sa Rimbaud-om

javiti jedan Aragon; mi to čak i želimo, jer bez obzira na to što bez ikakve nelagodnosti priznajemo da je Chaplin za sada vrhunac svega što je dao film (izuzimajući filmove koje nam je nemoguće da vidimo), bez obzira na to mi očekujemo da on bude definitivno izbačen iz redova onih, u kojima je do sada bio nesvesno priman. Ali ostavimo tog bednog plačisundera da i dalje putuje. Preporučimo mu još da slučajno ne izostavi Vatikan, predložimo mu, možda, da pored uloge Hamleta igra ulogu i onog nazarećanina, ostavimo ga neka se i dalje teši kako su svi geniji nesocialni, kako pederašti predstavljaju aristokratsku kastu, ostavimo ga na onom gnusnom osmehu poslednjeg plana **Svetlosti Velegrada**, a ceo taj infamni kompleks čaplinizma smatrajmo za merde en plein air...

Predimol Ogroman je burag te strvine koju nazivate saučešće, džinovsko je škembe tog preživara koga nazivate ljubav prema bližnjem. Najzad, najzad treba prestati sa davanjem kamfornih injekcija i okončati životarenje tih nepotrebnih nakaza; njihova su mesta u kulturni, infamnim istorijama. Za inat vašim zablutim njuškama dobacujem vam da je Peter Kirten, kome i posvećujem, da bih vas unezverio, sve ove redove, mnogo konkretnije ostvaren čovek i mnogo moralnija ličnost koja pod dik'tatom ekstremnog subjektivizma ne koketuje ni sa kakvim »socializmom«. Ja, evo, — i to jedino što u ovaj mah mogu da učinim — provociram vašu takozvanu javnost, toliko tajanstvenu javnost srbijanskih intelektualaca od **Srpskog Književnog Glasnika do Srpskog Kosova**, od Milana Bogdanovića do Stanojla Dimitrijevića, koje uvek vidim kao lice i naličje jednog istog tantuza. Mi se ne nalazimo u ovom nizu u kome je i ovaj liberal sa širokim grudima inače dobronamerni bivši profesor ili ne znam koji poslednji mohikanci srpstva; najzad u tom nizu mi ne umemo da razlikujemo glomaznog gnjavatora Milana Grola od gazda-Stola Jovanovića, bivšeg komite, bivšeg pospstenika **Bosfora**, bivšeg Kraljevića Marka sa jedne proslave **Tradicije**...

Dosta! Ponavljam da je nadrealizam stanje revolta. Nepodudarnost, neslaganje i nelagodnost nadrealista sa integralnom uslovjenošću življenja na većem delu sveta ali na bazi i u svakom času samo na bazi žive materije, diktira mu da svaka njegova manifestacija bude pre svega destruktivna. Nadrealizam nije jedna apstraktna doktrina ili filofska slika sveta, ni nova poetika, nadrealizam je odnos materije prema čovekovoj savesti. U ovoj zemlji taj odnos materije i

savesti određuje se sadanjim stanjem činjenica koje se odigravaju na izvesnom broju kvadratnih kilometara.

Ali, ako vam se dopada više kostim kosmopolite, proširite sve to na svo ljudstvo, budite toliko čovečni i nežni da putujući kroz Afriku kao »elegantni« putnik ne možete da tučete Crnca i ako vam to preporučuju da bi putovali što udobnije; budite čak zaista veoma talentovani i uzbuđeni da epizodu jednog svog putovanja po Španiji otelotvorite jednom zaista divnom knjigom; budite religiozni a u isto vreme komplimentirajte — do duše veoma medvede — nadrealističku misao; zarađujte još na tome (pored državne plate) toliko novaca mesečno, koliko bi inače zaradili za tri meseca kopajući deset sati dnevno beogradske ulice, a pošto ste uz to zaista veoma reznežavajuća slovenska duša (ali i francuski krompir — primedba A. Vučo), to se eto dovršava vaš portret ispod koga je nekada u Nouvelles Litteraires pisalo: »Un grand poète serbe« a koji se ovde u zavičaju zove »mladi i talentovani književnik«. Ja to nazivam g....r.

Nimalo me u ovaj čas ne uzbuđuje što Rastko Petrović, zaista, mufluz, u našoj modernoj literaturi predstavlja jednu od najznačajnijih »pojava« (značajniju u svakom slučaju od bidermijerski ushitljivog Crnjanskog), ako bi se samo imalo hrabrosti za estetska i slična istraživanja i zadovoljstva. Neka ovo Rastko Petrović shvati kako hoće, ili tačnije rečeno, kako ume, neka on i dalje, časkajući sa izvesnim prijateljima, koketuje veoma nezgrapno izjavljujući da je »kirtenovac«, želeći da svom nepojimanju prisutnosti i sadašnjice da izgled fanatičkog subjektivizma, koji je sve drugo samo ne individualizam u svom konkretno delujućem stanju, neka taj »kirtenovac« i dalje nastavlja svoje famozne kronike u **Vremenu**, nadrealizam, međutim, jedno ovako ponašanje zna najbrže da postavi na mesto koje mu odgovara, i da se otrese čak i svojih apsurdnih i apsolutno nepotrebnih simpatizera, pa i ovoga »nadrealističkog Anatol France-a«, kako ga njemu u istini bliska Narodna Odbrana naziva. Jer ne dopuštajući da naša misao zabrlja naš život, mi koji nismo njeni kolekcionari ili sistematičari, ne pristajemo da ma šta što kažemo bude anatomisanje strvine koju nazivate pogled na svet. Naš duh nam je najmanje opipljiv u ma kojim glosama u kojima naziremo onanističku ruku naših mudrosti ili zabluda. Mi ćemo po hiljaditi put, jedino i izvan svega, ukazati na savest, a naša misao biće samo nedogledan niz događaja te večite fiziologije morala. Iz izlapelih

džangrizanja bezbrojnih mladih i starih klipana koji čučeci na tomovima svojih sabranih ili nesabranih dela znače današnju jugoslovensku književnost, ne izvlačimo ništa što bi dokazivalo jednu misao makar i malo sličnu našoj. Za nas su mnogo konkretnija i moralnija delanja jednog Galogaže ili Gligorića (koji ma da često oduzima od svog zaista korisnog pamfletskog duha da bi se bavio i neefikasnim davanjem svog mišljenja o izvesnim zanimljivostima u modi — »Japansko pozorište« i zavatlavanja kojekakvih literarčića) — osvedočuju pravo shvatanje svoje prisutnosti sadašnjice u kojoj delaju. Za nas ovakva i slična postavljanja pojedinaca, koji, imali ili nemali čak *iza* sebe jasno određen smisao svojih nastojavanja, znače beskrajno više od onih na svojim kupusarama čučecim zvekanima.

Nadrealizam u Beogradu, divnom velegradu koji sve više potseća na kulise neke dosadne operete, nadrealizam u Beogradu prešao je fazu izdvajanja i naš već utičući revolt kojim smo zagušili naše preziranje upravljen je prema sasvim određenim koterijama koje nose izvesne ličnosti, jer o postojanju ma kakve ideologije ne može biti ni govora. Komično-bedno-jeziva ova književnost, od dvojice Grka koji se sada praznuju, pa do našeg doba malograđanskog intelektualizma, balkanskog snobovstva, srbijanskog kortsštva, ta budava književnost razdeljena po koterijama, koje mi do duše ne unemo da razlikujemo, ali koje pojedinačno ili sve od jednom, dakle celu tu bagru, najiskrenije pljujemo. Njihova i onoga čiji su bili odraz, apokrifna prošlost, evnuska **sadašnjost** i jalova budućnost neka vam same o sebi govore. Neka isto tako ne izgleda da su Rastko Petrović, Šimić ili ma koji drugi od pomenutih sami po sebi značajni ili presudni za stvaranje jednog njima suprotnog stanovišta, i time izdvojeni iz gomile njima sličnih; neka se svima njima pogrešno ne imputira više nego što u stvari jesu; sva ta imena, sva ta nabranja uzeta su samo kao dialektički potsticaj jedne rušeće misli, koja u svom kretanju, obarajući pojmove, uništava i one koji su držani od tih pojmova; neka najzad u tom smehu ili svireposti dijalektike bivaju izjednačeni i oni koji i ako u međusobnom trvenju, stoje uvek na istoj, nama suprotnoj strani.

Ostavimo ih. Ostavimo Beograd da i dalje životari, ostavimo ga u kostimu ovog bljutavog proleća, a ako uveče prođete donjim Kalemegdanom, jedinim ostrvom slobode, naići ćete na stotine parova ljubavnika, frotera i ljubakanja; videćete izmešane i ne obraćajući jedne na druge pažnju, žandarme,

služavke, studente, radnice, narednike, studentkinje, vatrogasce i radnike; osetičete naizmenično grč i tromost ljubavi susrećući dame sa liscama preko ramena ili nehotično prisluškujući glas neke devojke koja

se brani od svog ljubavnika: **Ostavi me, nisam od deset ništa jela!**

Te večeri bilo je i komemorativno veče Petru Kočiću.

Đorđe JOVANOVIĆ

FORMALNA SLOBODA MISLI I NJENO STVARNO ROPSTVO

Upućeno Todoru Manojloviću uredniku „Letopisa Matice Srpske“.

Nemoguće nam je a da, — u prilog dossier-y koji optužuje i žigoše danas i ovde u ime subversivnog morala stav gotovo »svakog iole kulturnog, liberalnog i savesnog čoveka« (Letopis Matice Srpske, 1931. I-II. str. 162), na primer, stav Todora Manojlovića, pre i posle stupanja u redakciju »Letopisa M. S.«, — nemoguće nam je a da ne skrenemo pažnju na vrdanje, s leva u desno, ili obrnuto, što je jedno isto, njihovog liberalizma i na mogućnost formiranja čitave jedne ideologije, koja je, u stvari, jedino zavisna i diktovana činjenicom ovolikih ili onolikih mesečnih prihoda, ili odsustvom istih. I zato nas nije ni najmanje začudio postupak Todora Manojlovića, dugogodišnjeg boema, t. z. »slobodnog mislioca« i pesnika slobodnog stiha, što je, pretvarajući se u truta Matice Srpske, kao prvi danak svom hierarhijskom penjanju socialnim lestvicama (književnost donosi i u ovoj zemlji, i još kako, a boemstvo je često ugodan i olak staž za buduća napredovanja), da bi opravdao kupljenu nadu i poverenje svojih vlastodržaca, bio primoran da napadne baš **Poziciju Nadrealizma**, i to podmaklo, pod maskom »objektivnosti« i davanja »literarnog suda« o publikaciji, koja je to najmanje zahtevala. Jer i šta bi se moglo da očekuje od čoveka koji nije nikada ništa ni razumevao u svemu onome što mi moramo mimo svoje volje, pa ipak! (mi znamo šta govorimo), uprkos mogućnosti da nas pomešaju sa onima, sa kojima stvarno mi nemamo ničeg zajedničkog, da zovemo još uvek duh, poezija, sloboda ili moralni stav, od čoveka koji je uvek samo koketovao sa svim tim, na primer, sa pojmom slobode, služeći se njim **formalno**, da bi tako mogao svoju konfuzionelnost i svoju totalnu odsatnost da pokriva nekom »višom« principiëlnošću (uvek ta »viša« principiëlnost, kada bi dovoljna bila prosto principiëlnost; ali ona »viša« dopušta moralno idimi-dodi i intelektualno baratanje; ta »viša« principiëlnost je utapkana staza mo-

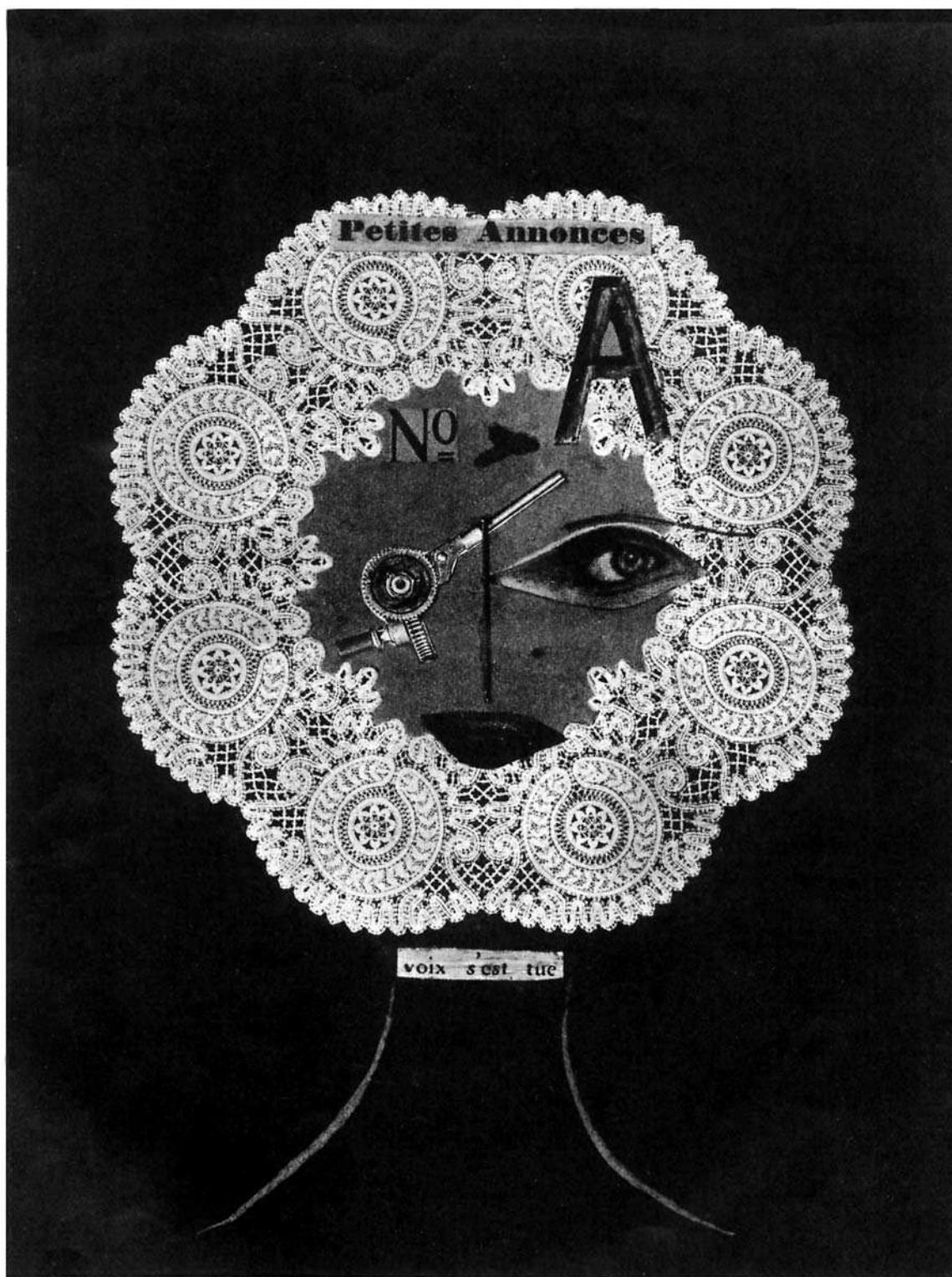
ralne kapitulacije; ona je kao bog: **Dieu est un scandal, — un scandal qui rapporte**. Baudelaire) i da nesmetano reda (teorija reda po red nije samo Bogdanova) stihove, t. z. slobodne stihove, nikad diktovane unutrašnjom nužnošću, niti determinizmom neodoljivosti, da na planu akcije, i tu samo formalno, kao da je akcija čist aktivitet, apstrahovan filozofski pojam, čist aktivitet istrgnut iz date uslovljenosti, ošamućeno i jalovo koprcanje izvan konkretnosti kojom je zahvaćen ceo naš život, da na tom planu akcije švrlja od kalendara kola srpskih sestara »Vardar« do akademisanog futurizma, od površno shvaćenog i shvatajući pogrešnog bergsonizma do Lukijana Mušickog i Svetozara Miletića, od Rimbaud-a do nacionalnog stava Matice Srpske, od prošlopretprolećnog koketovanja sa nadrealizmom do napadanja istog, bezrazložnog isto onako kao što je bilo glupo, depasirano, nepametno i bezrazložno njegovo približavanje nadrealizmu. Uvek samo dobro poznati prosedei kafešvesterki i palanačka brljavljenja izbezumljenih komšinica, ali koje uvek znaju da čuvaju dobro svoje interese.

Neka Todor Manojlović ne misli da ga mi ovde optužujemo što je nedotupavno, iako kitnjasto, govorimo o **Poziciji**, ili što je preko noć, kroz izglasavanje i smicalice jednog izbora, u kome su učestvovali stari i mladi starci, od »moderniste« postao »tradicionalista«, već što je **eklatantan** primer, i dokaz, onoga što tvrdimo o gotovo svim intelektualcima: o njihovoj moralnoj diskvalifikaciji, koja baca poražavajuću svetlost na sve ono što oni tvrde ili negiraju. A što se tiče istorije goluba prevrtača, modernističkog tradicionaliste, to nam je već dobro poznato. To nas ni najmanje ne uzbuđuje. Jer istorija se, kažu, ponavlja. Bar ovakva. Jedan Barrès ili jedan Matoš prototip su današnjih i budućih t. z. slobodnih duhova, deklasiranih i plaćenih intelektualaca, čiji životi neprestano ponavljaju ovu apstraktnu

shemu i kurvu življenja, koja je dosta ugodno korito za oticanje njihovih obezglavljenih i povodećih dana i misli. Što u njemu možemo da optužujemo, to je ta shema, to je ta tragična pozicija, koja je danas, iako stečena i istorijski razumljiva, postala gotovo urođena i inherentna svakom intelektualcu ali koja se očajno brani jednom ideološkom superstukturom, gde reči sloboda, dinamizam, život, konkretnost, igraju veliku ulogu, i čijom skleptavanju danas i ovde Todor Manojlović pruža svoje šarolike i preciozne, iako ne prvoklasne, sposobnosti, i zbog čega ga jedino mi ovde i napadamo.

Što napadam njega i što ga optužujem, kada bih mogao da napadam i optužujem mnoge druge, samo je zato, jer je i on **jedan** od tih »mnogih drugih«, što je i Todor Manojlović jedna od bezbrojnih cigli tog zida agnosticizma koji se ne svršava, što se sâm javio, ta cigla, koja je, u ovom intelektualnom Mikey Mause-u, podigla dva prsta iz skamlja mnogohvaljene slobodne diskusije, misleći još uvek da je intelektualni život neka vrsta dačke družine, gde se može govoriti što, u ovom slučaju, cigli padne na pamet, koja već podrazumeva da je sve samo povod za lične egzibicije i vežbanja iz retorike. Sve ono što je rekao o **Poziciji** (da ne govorim o uvodniku: **Tradicija i Doktrina**) kipti nesposobnošću da izide iz osveštanih koloseka mišljenja i inercije zadobijenih mentalnih tikova, nemogućnošću da napusti oblast ličnih konsideracija i prag najpovršnijeg misaonog empirizma. Između ostalih non-sensima kiptećih rečenica, navešću jednu, koja je tipičan primer te konfuzielnosti mišljenja i težnje da sve uopštava i meša. Ideje u **Poziciji** po njemu su: »ideje, osećanja i stremljenja manje više svih i svakidašnjih idealnih revolucionara (od kad se istorija piše), pa, u glavnome, i svakog iole kulturnog, liberalnog i savesnog čoveka. Stvari što su . . . u istini »proste kao pasulj«. Evo rečenice, koja na prvi pogled, gramatički i sintaktički, ima izgled jedne dobro konstruisane misli, ali gde su reči, u monstroznom, banalnom i jalovom sparivanju, izgubile svoje pravo značenje i svaku moralnu vrednost, oslabljene, na jedan podao način, u onome što one imaju da kažu, glisiranjem od jedne do druge gotovo sladostrasno, vođene rukom kolekcionera mrtvih leptira ili starih rukavica, zamagljene i uprljane tim kretanjem, koje rukovodi zadnja namera onog koji piše, jer umesto da nešto sâm kaže, on je imao pre svega nameru da eskamotira misao drugih, tako, da sa gledišta misli, ova rečenica je ne samo amoralna, već pretstavlja pravo

idejno i logičko nedonošće. Obratite pažnju na perfidnu ulogu onih sijamskih blizanaca »manje više«, kojim se izbegava svako razlikovanje, a što bi bilo najglavnije u ovom slučaju; zatim na ono na prvi pogled bezazleno ali sračunato pomešateljivo »svih i svakidašnjih idealnih (!) revolucionara« (kad je u pitanju biti samo ovo poslednje, bez epiteta); najzad, na ono nevidljivo, gotovo izvinjavajuće, ali drsko i svodeće uopštavanje »pa u glavnome«, i ceo drugi period ove rečenice, kojim hoće sve da baci u isti džak, i sve izjednači, kao na primer, liberalnost sa revolucionarstvom, da bi se, možda, jednog dana, mogao da izvuče iz tog džaka, pretvorenog, evo, u cilindar mađioničara, i Todor Manojlović kao idealni revolucionar, sa crvenim bonnetom na glavi i u kratkim pantalonama. Ali, iznad svega, onaj komični, gurmansko optimistički finale »proste kao pasulj«, izraz koji prevazilazi famozni zaključak integralnog Leibniz-ovog optimizma: »ovaj je svet najbolji od svih mogućih svetova«. Dobro je samo što ih je gospodin Toša stavio pod navodima, jer i on sâm bolje zna da nije tako prosto postati čak ni sekretar M. S. (ostavljam njemu da se poziva na lične uspomene). Ja ne bih hteo da pored ovih imena i pojmova navodim imena i teškoće onih koji rade na preokretu sveta. I ja ne bih dalje ni govorio, ja ne bih uopšte govorio, povodom Tošinih tračeraja, kad ne bih znao da izvesne reči, ubačene u redove Todorove proze, ne traže da budu na pravom mestu. To apsurdno približavanje liberalizma revolucionarstvu, dokaz je da Todor Manojlović nema pojma, šta ove dve reči znače, dokaz je da Todor ne zna da se danas između ovih doktrina i vodi glavna borba i da je liberalizam glavna kočnica razvoja i preoketa sveta. Niko nije dalje od »ioler kulturnog, liberalnog i savesnog čoveka« no onaj koji nosi prosto i jednostavno ime bez epiteta, ime koje je upalo u njegove redove, da tu izgubi svaki smisao, Todor Manojlović ne bi smeo tako olako da upotrebljava reči, jer futuristički mit o »rečima u slobodi« pripada muzeju, jer i sintaksa reči nije nezavisna od sintakse misli, i sloboda, od te oslobodavajuće sintakse misli. Isto tako Todor Manojlović bi mogao da zna da se istorija ne piše, već **postaje**, već se stvara (i to ne sama, nekom vrstom partenogeneze) i da je dialektika, ako nije forma »više duhovnosti« (dobro kad je to nacionalni stav M. S.), jedan instrument mišljenja i akcije, u kome se nadrealistički postupak, istina, ne iscrpljuje, ali je sastavni i nedeljivi deo njegove misli i one misli koja je danas **jedino** revolucionarna. Od nje, od ove misli, izgrađuje

CRKO KONJ

ŽIVANOVIĆ-NOJE

— Qu'est-ce qui précède les catastrophes
— C'est la grande bêtise.

Društveni život u 1930 godini
Nemoguće

„Osećam da ste strašno iskvarili svoj jezik. Nemate čistote i takta u govoru
Mešate se sa kočijašima i poslužiteljima, a oni su grubi. Sa njima nemojte da
budete u društvu. Oni se mogu sažaljevati, ali sa njima ne treba govoriti“

MIODRAG IBROVAC

Ibrovac kao balavac

Na nekog neće doći red
Ni kad je mlad ni kad je sed.

Ibrovac kao vizantinac

Ibrovac kao ideolog

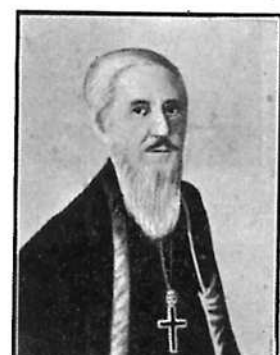
Ibrovac na maskenbalu

Ibrovac kao savetodavac

Ibrovac kao red po red

Ibrovac kao mrtvac

se, po nama, danas i ovde, taj **savestan čovek**, koji nikako nije neki apstraktan i po sebi razume se čovek, koji se da zamisliti izvan svoje akcije, odnosno izvan svog učestvovanja u socijalnoj akciji. A ona, manje no išta, ne trpi uopštavanja i mešanja, ni u delanju, ni u misli, a što je tipično za Todora Manojlovića i za one koji su njemu slični.

A što se tiče jabota, Toša ima i suviše

veliko poverenje u svoje čulne i psihološke impresije. Sporedno je ovde da li čula varaju ili ne varaju, ali je važno da jedan isti predmet, **posmatran** samo, ima stvarno različite oblike, da je krv ponekad, gledana samo, ruža, plamen, jabot, i da oni često proizilaze jedni iz drugih. Ali u pitanju nije više pogled na svet, već postajanje čovekove slučajnosti bez povratka.

Dušan MATIĆ

DA LI JE HUMOR MORALAN STAV

Polazeći od činjenice da postoji jedna nova svest i jedan moral čijem smo parajućem i prevratničkom dejstvu podvrgnuti i pred kojim stojimo odgovorni celim svojim životom, odakle gledana sva lična postajanja i okončavanja, koja ne bi bila ostvarivanja te **nove svesti i tog morala**, ma koliko bila revolucionarna po sebi, ostaju, danas, za nas samo poricanje onoga što naša svest, moral i misao pretpostavljaju. A kada je reč o humoru, o humoru kojim ličnost deluje na svet konkretnih odnosa sebe i sveta, mi vidimo da ličnost, kojoj je humor primarno stanje duha, način mišljenja i akcije, u svojoj kružnoj negaciji negira samo sebe i samu sebe. I kako taj humor pretstavlja moralnu neodgovornost ličnosti pred činjenicama konkretnih odnosa pojedinaca i zajednice, zajednice i zajednice, on pretpostavlja i jedan drukčiji sistem čovekovog sveta, u kome bi dobio izgled i značenje koje dajemo moralu, i kako se ličnost, koja njime deluje na svet konkretnih odnosa sebe i sveta, zadovoljava da negira, ne angažujući se u procesu negacije objektivno, njena negacija u odnosu na svet objektivnosti ostaje imaginarna, lišena svake boje i oporosti revolta. Mi odbacujemo ovaj humor kao izdajstvo u svetu humorne čovekove uslovljenosti i vidimo ga kao pasivnu realizaciju čoveka u njoj; smatramo ga kao

individualističku poziciju ličnosti koja svet ne menja. Ne menja ga ni onda kada dovodi ličnost do samoubistva kao humor Jacques-a Vaché-a, koji imamo razloga da smatramo kao revolucionaran. Svesni toga, mi postavljamo ovo pitanje dajući ujedno i naš odgovor i pozivamo se ujedno na ovu svest. Pozivamo se na svaku našu reč, izgovorenu ili ne, na »Poziciju Nadrealizma«, ubeđeni da je svaka proizašla iz životne naše zainteresovanosti u kojoj se nalazimo angažovani sveukupnim našim postajanjem i okončavanjem.

Pitamo sve one kojima upućujemo ovo pitanje — što neka se ni sa koje strane ne tumači kao sumnjičenje već kao naša potreba da se izvesna pitanja osvetle i reše radi preciznijeg našeg stava — da li bi sa punom odgovornošću mogli da ponove ove reči Jacques-a Vaché-a:

»Je me contente de vivre béatement à la manière des appareils photographiques 13 X 18 = C'est une façon comme une autre d'attendre la fin. Je prends des forces et me réserve pour des choses futures. Quel beau pêle-mêle, voyez-vous, sera ces à-venir, et comme l'on pourra tuer du monde!... J'expérimente aussi pour ne pas perdre la coutume, n'est-ce pas?

ŽIVANOVIĆ-NOJE

I

»A moral je delo života, a ne smrti.«

»Bez sumnje... ne može pružiti samim sobom princip moralnog uslova pošto je ona sama jedna prirodna činjenica, i, kao takva, apsolutno amoralna. Očigledno je da svaki put kad mi sudimo da... jeste jedno zlo, taj sud koji mi dajemo o njoj podrazumeva da mi uzimamo izvan nje naš kriterium dobra i zla.«

»Ali taj režim savršene obazrivosti približuje nas smrti.«

»Pomenuli smo već tu zabludu koja se sastoji u brkanju determinizma sa fatalizmom.«

(Četiri budale su napisale ove četiri rečenice; četiri šmokljana. Dovoljno je međutim bilo prisustvo mozga da rečenice postanu tačne. I kad počne da se tiče humora). Očigledno je da se gornje pitanje svodi na ovo: »Da li je biti izvan morala moralno?« Humor je sam po sebi izvan morala.

»Tako je po Kantu, nemoguće tvrditi da

je ma kakav čin istinski moralan i kada bi bio izvršen ovde na zemlji, i u njegovim očima uvođenje jednog elementa pozajmljenog od iskustva, dovoljno je da pokvari moral.«

Spinoza: »Prava mudrost jeste jedna meditacija ne smrti već života.«

Benjamin Constant (**De l' Esprit de conquête**): Moralu je potrebno vreme... za onoga koji živi od trenutka do trenutka, ili od bitke do bitke, vreme ne postoji. Naknade budućnosti postaju himerične. Zadovoljstvo trenutka jedino ima neku izvesnost, svako uživanje je u toliko zadobijenog nad neprijateljem. Ko ne oseća da je navika ove lutrije zadovoljstva i smrti neizbežno korumpirajuća...«

F. R. »Nije zabluda verovati da ima objektivnih zakona, nego da se treba staviti, da bi se živelo, na tačku gledišta objektivnosti. Iluzija obožavalaca prirode, ma kakvim imenom se ona zvala, evolucija, istorija ili čak razum, sastoji se u širenju senke smrti na celokupan život.«

R. »Ono što mi verujemo da donosimo narodima novo i neophodno, možda su ga oni već prevazišli, nemajući za tim nikakve potrebe.«

Razume se da — ako, govore o istom! neka bude! — Spinoza ima pravo protiv Kanta, koji traća. Ali je nemoguće napraviti stav, a najmanje moralan, od nečega što je prirodna činjenica. Moral pretpostavlja otelotvoreni pojam života, život u društvu, podrazumeva **prosudivanje**. Možda je **humor**, naprotiv jedan **graničan pojam**. Ipak, aktivnost humora, kao činjenica, potpuno je izvan sistematizacije, svojom trenutnošću, spontanošću, neposrednom individualnošću; izvan uslova za značaj jedne moralne kategorije. (Drukčije je sa nagonima koji su polarizovani i pristrasni.) Ako postoji kao stalna pozadina, odaje neinteresovanje za moral, ali pod osobinom pobačaja, time što živi. Da ne bi morao da bira, izabere da prima tuđe izabrano. Život onemogućava ravnodušnost, ako je omogućio izbor ravnodušnosti. Ravnodušnost onemogućava život, potpisuje se samoubistvom. Ako ipak živi, ipak bira, kako bi samo život birao u njoj, prestaje biti ravnodušnost. Ako izbegne doslednu smrt, poriče svoju odluku, pošto se tada reši ni na šta manje no na život. I, kad izbegne smrt, naknadno proizide da je radi života izbegavao život. Nastao je neki upljava moral, humor je naravno poodavno nestao! Sadržaj humora sastoji se u uočenju svučene odnosnosti, u njenoj apstraktnosti, nedodirivanju sa područjem morala: harmonija prividna i protivurečna, koja se svojom

apstraktnošću, čim dotakne život, pretvori u disharmoničnost (ne disharmoniju), i već je zrela za samoubistvo; **neučestvovanje, umovanje, ravnodušnost**.

(Ovim nije isključena upotreba humora kao izraza, kao oruđa u službi jednog već postavljenog morala, on može biti način izražavanja, ali ne shvatanja.) Moral je proizvod društva i društvenih odnosa... A humor ne podleže ni iluziji slobodne volje, svakodnevnom uličnom osećanju. Ne može biti ni moralan ni nemoralan. **Amoralan je**.

Humor svakako nije mogućan kao **prosudivanje**. Postavljenim pitanjem se podrazumeva da je mogućan kao život. Ako uopšte postoji, može jedino izvan morala, znači i izvan trajanja. **Neodgovoran**. I ako prasne ili praska u životu, ne može se poklopiti sa njim.

Kao što se vidi, ne mogu da odgovorim na pitanje. I zato ga menjam ne ispisujući ga.

»Od dana kad pođu u rat, Japanci smatraju sebe za umrle. Oni se potpisuju: **pokojni taj i taj...**«

»Priča se čak da kod izvesnih divljih plemena sa obala Amazone, nepredviđanje je toliko da kad čovek hoće da kupi njihovu ljuljašku od mreže, onu u kojoj spavaju, može je lako dobiti ako im je traži rano ujutru, jer veče je za njih tako udaljeno kao za nas godina dve hiljadita...«

Humor bi zahtevao totalnu desistematizaciju života sa ukinućem svih posredništava. Njegovo se postojanje ne može dokazati; ako može to je samo **a fortiori**, retrospektivno, posle samoubistva. Nije potrebno naglasiti koliko je takvo dokazivanje neugodno. Sa zamišljene tačke gledišta samoubice, odsečnom linijom smrti, onemogućen je svaki sud o vrednosti njegovog gesta, pošto ta tačka može samo da bude zamišljena: bilo da se zamisli sama tačka, bilo kako bi je zamislio sam samoubica. Humor se svakako već upija u tu šetnju između tuđeg života i svoje smrti, svog života i svoje smrti, svog života i tuđe smrti. Ali tada postoje čula; a čula bi bila humoristična*) kada bi bila neupotrebljiva. (Tako je onanizam pre puberteta druga kolevka humora.) **Humor — umore — amour**. Humor sklizne u umor čim se novorođenče sâm odmah ne ubije. Umori. Taj nesrećni humor od čula postane prevod promašenog samoubistva, prevod koji može od sebe docnije da proguta, izbriše, i da se nađe u vidu humora, pred svršenim činom; konačno umoren.

Ljubav možda, ako je prevod hermafroditstva i narcisizma, njihov humor. (Narcisizam

*) Bolje je reći **humoran** nego **humorističan**.

isključuje ovde opisno hermafroditstvo, prostorno slikarsko, zahteva dakle sparivanje, doživotni, usamljeni, nerazdeljivo i uzajamno aktivno-pasivni koitus.) Ljubav je dakle ostvarenje ili umor biseksualnog umovanja u jednoj ličnosti: akt umovanja, i telesnosti, — odbacujući presuđivanje —; ostvarenje humora u kojem bi seksovi bili odvojeni jedan od drugog samo kao takozvana duša od takozvanog tela. Tako da je solipsizam, ako je opravdan kilavošću, na svom planu umor od humora, dakle humoran poput izvesnog onanizma. I šah pomalo itd. Takođe izvesna dialektika koja bezazleno kaže: život je smrt, dakle humor život; ne može, a jeste, i zato jeste ili zato ne može... U svakom slučaju humor određuje umor, a ne moral. (Dva smisla).

Humor bi bio anarhija kada bi mogao da bude stav.*) Ovako ne postoji izvan mag-novenja, pa ma koliko se kotrljale njegove posledice, za koje nije odgovoran i koje nije imao da predvidi. Ovako, umoran, u životu, nikad ne prevazide jevtini nihilizam, ni plitku svejednost svega. Njegovi izvori međutim ne zahtevaju gledaoca, što ne znači da ni reči ne podležu. I treba uvideti da bi na planu koji isključuje akciju, humor jedini još mogao biti opravdan; samo onda, ako je dosledan, osuđen je na smrt. (Zato je humor, kojem se prisustvuje uvek promašen.) Jer je humor bezobziran koliko i ravnodušan, otvoreno proizvoljan; i svakako pre, ili bar izvan svadbe duše i tela. Inače na planu smrti ima onu jedinstvenu vrednost koju moral ima na planu života.

Vaché-a ne citiram zato što nemam pri ru-

ci njegova pisma. Ali ću još ukratko pokušati da malo rasklopim njegov budilnik. Postoji i humor-umor slepog creva. Slepog crevo je mali samoubica. Čeka svoj kamačak. Anorganske stvari mogu postati humorne ako im se prida neadekvatni život organskog sveta. I **vice-versa**. Pokloniti život budilniku ili sebi život budilnika. Zamisliti drukčije nego što je i proglasiti predašnje. Jer otkud bi zvono spaslo časovnik od njegove nepomične ozbiljnosti ili neozbiljnosti! Momak koji svakoga dana budi druge, ma i u isto vreme, nije humoran. Sem ako se istovremeno izjednači sa budilnikom, ako postane (već evoluirani) budilnik, to jest sem i tek ako istovremeno i jeste i nije budilnik, ako postaje humoran kad prestaje da bude budilnik, a i običan momak koji budi svakog dana u isto vreme. Zašto ipak budilnik, a ne nešto drugo, sat na primer? život običnog sata? Odakle će sat dobiti svoj život ako suviše liči na ravnomernost života, a ne na život, ako suviše čak liči na ravnodušnost humora da bi lišio na njegovo rukovanje; tako da mu je onemogućena šetnja koja bi ga odista učinila humornim. Sat, kažu, može da stane kad umre baba; ravni su jedno drugom. Ako budilnik prestane da zvoni zbog babine smrti, u pitanju je jedan precizniji razgovor između njih dvoje, tako da se ni baba ne može probuditi zato što je budilnik prestao da zvoni. Dok se sat poklapa i sa spavanjem. Tako da je budilnik humoran i kad prestaje da budi.

Sa ogromnim zadocnjenjem.

K. A. POPOVIĆ

II

Od trenutka kada se počela javljati potreba za jedno preciznije određivanje humora, odnosno preciznije određivanje položaja čoveka nosioca latentnog i kontinualnog stanja humora (njegove varijacije ne treba da zbunjuju), i kada se sigurno poverovalo da stanje humora jednoga čoveka može postati i stanje njegove potpune neodgovornosti (kada je u pitanju stvaran humor, a ne falsifikovan, ne humor koji ima da maskira jedno poltronsko otstupanje), ili stanje hermetičko-individualnih rešenja, još bolje, zablude pojedinaca, (a pošto humor nije vezan samo za izvesne ličnosti, niti je, naravno, neka specijalna osobina svojine samo izvesnih, a da ne bi mogao postati mesto prolaza čoveka uopšte, nego se javlja čak i u svakidašnjici, njegove

varijacije u intenzitetu i obliku ne treba da zbunjuju, kao način i kao sredstvo i t.d.), dovodi čoveka do bezizlaznog samouništenja bez odjeka i zaraze na ostale, kojim proishode u tom slučaju, svi njegovi postupci kojima (ovde se isključivo misli na pojavu danas neprevazilaznog **humora**) dostiže svoja spojna mesta sa aktivnim negatorskim činionicima razslobodavanja (u ovom slučaju ti su činioци potpuno defunkcionirani, otuda i zabuna koja stalno depasira humor) — da tu, na tome spojnom mestu, stvori jedno specijalno stanje koje je na prekretnu između humora (blisko pasivnom očajanju koje čak s jedne strane može da postane konzervator psihofiziološke energije) i samih nosioca jednog aktivnog procesa koji se manifestuje, istina jako deformisan prisustvom humora, ali koji se u procesu negiranja samoga sebe pojavljuje ukršten njime, prožet, rezultan-

*) Humor bi bio duh, kad bi bilo duha.

tan humorom, stvarajući na taj način jedno stanje, stanje koje u stvari i nije više humor, pošto je već osposobljeno korozivnošću da otvara ventile akumulatora, da dezakumulira, prelazeći od jednog »sadašnjeg«, potpuno subjektivnog, do izmeta istog; stanje, — koje smo do sada beležili obično humorom, ali koje smo kategorički izdvajali iz bulazne humorističnosti kojekakvih zvekana, — i postaje stvaran **činilac** u procesu smenjivanja jednoga sada u to isto sada, ali već duboko potisnuto, izgubljeno, iščezlo u »mrtvoj prirodi«. U tome slučaju humor postaje oblik i moć, i više nije u pitanju njegova »apstraktna humornost«, nego njegova predmetnost, sadržajnost prevratništva koje izbija, upućeno, tim svojim dejstvom, još uvek sadržavajući osobinu jedne apstrakcije (u ovom slučaju već potpuno lažne) omogućavanju izbacivanja izmeta, — ali još uvek samo na prelazu — još uvek za odgovarajuća mesta na koja može da utiče. Ovom prilikom kada je već spomenuto ime Jacques Vaché-a u pitanju i odrovoru Ž. N. treba da bude jasno da ni tu nije u pitanju samo humor. Vaché je najočigledniji primer koji može da precizira gornje stanje nerazdeljive ukrštenosti jednog stanja humora i jednog stanja nepomirljivosti (otuda humor i postaje složen, mnogo složeniji no što to izgleda), nego je, i ovo podvlačim, mesto naglog (samoubistvo) prelaza u jednu nagonisku osobinu ništenja, odnosno postajanja — koja je duboko zahvaćena celokupnim tkivom dialektičkog procesa, kada je već kao jasna nepomirljivost (raskriven revolt koji je bio vešto maskiran) u svakom slučaju proishodan samoubistvom, (negativna osećanja potpuno rdavo upućena). — **Od tog trenutka, dakle, otpočinje delikve-**

sencija, kojom se danas, još vrlo konfuzionelno mogu razlikovati dva stanja u jednom, a što čini, mesto prenosa, mesto postupnog (naglog) razrešavanja humora, mesto prelaza pasivne statičke inercije u aktivnu i subverzivnu i t.d.

Jednom ovakvom postavkom, sve zablude koje mehanički proizilaze iz proste imitacije, (striktno: imitacije čak jednog manira izražavanja, imitacije koja može da bude podržavana gornjim procesom, odnosno obrtom, i koja je, jednom prostom nesposobnošću za razlamanje mimetičkih obmana javljanja humora savršeno urazličenog, mogla još i do danas da ostane **u jasnoj zabuni** vrlo proizvoljna; tako, da je humoru prikazila značenje »neodgovornosti«, da li opravdane? ali opravdane ovako: »čovjek je po neki put nemoćan pred jednim imaginarnim begstvom«. A i samo to begstvo jeste u stvari dobro skrivena, i dobro prikrivana zamka opšte kočnice) i t. d. Međutim otkrivanjem gornjeg stanja, jednom za svagda prestaju providna izvrđavanja, koja sigurno, sa svešću o svojoj artifisielnosti s jedne strane, i pasivne odsutnosti s druge, moraju biti obeshrabrena.

Mislim da izbijanje humora kao jednog važnog sretstva iz buržoaskih samoodbrambenih pozicija, znači presecanje jedne otpusnice »u prazno« (koja je baš kao takva bila najpogodniji i najpraktičniji lokal za mirenje svega sa svačim i najzad, i za satisfakciju) znači, već u samom korenu zatruliti jednu »religiju« (tiče se zloupotrebe) koja je tako humorno mogla da proizide kao jedan od poslednjih otpadaka prošlih zabuna i njihovih konkretnih posledica u sadašnjici.

Đorđe KOSTIĆ

29 APRIL 1931 GODINE

Ovom razgovoru ne pridajemo veću važnost no onu koju može imati razgovor ljudi na delanju: trenutani presek živog trajanja i razvoja jedne misli i akcije, koje se tek međusobno definišu. On ne donosi »definitivne i apsolutne istine«, i time se razlikuje od sokratovske majetike i od platonovske empirističke dialektike, gde oblik razgovora služi da maskira **zadnju nameru** jednog mislioca. Ovaj razgovor može imati samo uslovnu vrednost i shvatljiv je samo u svetlosti celokupnog ovog delanja, kao jedan dialektički i odlučujući momenat same njegove misli u kretanju. Sa te tačke gledišta, on predstavlja konkretnu vrednost, ali ne istinitošću svojih pojmovnih i statičkih zaključaka, koji se nikad ne nalaze u samom njemu, već onim što je u njemu odlučujuće za dalje momente samog aktiviteta, koji su u stvari tek njegovi pravi i jedini zaključci.

Mi publikujemo ovaj zabeleženi razgovor, između ostalih koji nisu zabeleženi, kao ilustraciju nekih nevidljivih i zakulisnih dialektičkih momenata našeg aktiviteta, koji nisu uvek **pisani**, a implicitni su i odlučujući za naš aktivitet, i smatramo da može, mnogo vernije no jedan uvodnik, da izloži, iako nevezan i nepotpun kao svaki direktan razgovor, preokupacije i centralno pitanje, u kojima se najkonkretnije, iako upitno, izražava,

u ovom trenutku, i naša misao i naša akcija, ili, odbacujući ovaj aristokratski dualizam, naša misaona akcija, naša aktivna misao. U isto vreme verujemo da će se mnogima, u svetlosti jednog ovakvog razgovora, učiniti jasnijim naše držanje prema svim, da ponovimo svim, oblicima čovekovog izražavanja danas, kao i vrednost i nevrednost koju pridajemo samim oblicima našeg izražavanja. Da njihovo merilo nije u njima samim, već u funkciji rešavanja ovih osnovnih preokupacija i tog centralnog pitanja, nije potrebno da ponavljamo.

Očekujući, sa ostalima, sutrašnjicu, mi ne čekamo.

Đ. J. Šta znači biti socialan, Maticu?

D. M. Samim tim što postoji, čovek je socialan. Nemoguće mi je da zamislim čoveka izvan socialnih i drugih odnosa. Ali čovek postaje socialan u pozitivnijem smislu te reči, kad zanemaruje da misli i da dela kroz svoje lične kategorije i preokupira se odnoscima čoveka i čoveka. Biti socialan još ne znači biti čovekoljubac.

Đ. J. Čovek je neprijatelj čoveku, iako je prinuđen da postane socijalan.

Đ. K. Da li se socialnost, u tom slučaju, ne svodi na jedan ozakonjen, administrativan odnos ljudi?

O. D. Ne. Od trenutka, kad čovek uvidi da njegov lični problem nije samo njegov, pošto je generalan, on mora, da bi ga na neki način rešio, da bi taj problem dobio jedno adekvatno rešenje, da se obrati drugima.

Đ. K. To znači?

O. D. Ja govorim ovde o dialektici, u koliko ona znači razvoj i samo postajanje sveta, gde momenti individue odgovaraju momentima samog tog razvoja.

Đ. J. To, dakle, znači da kroz individualnu misao govori opšta.

O. D. Da. Individualna misao ne postoji.

Đ. K. Čovek je, dakle, primoran da rešava svoje životne probleme kolektivno, ali ovde mislim na probleme, čijim bi se rešenjima, nošen nepomirenošću, ostvarivao. Njemu je radi toga nametnut, u najširem značenju, jedan socialan recipročan aktivitet, preko koga bi svojim rešenjima, odnosno rešenošću, uticao na kretanje celokupnog društva. Ovo još ne znači neko izdvajanje individue, niti je njeno suprotstavljanje ljudstvu, već jedna postavka, sa koje se može obrađivati potencija individualnih rešenja, odnosno rešenosti, na opšti tok društvenih promena.

Povodom ovoga ja pitam: da li svaki ljudski akt sa moralnim zahtevom ima uvek adekvatnu vrednost po rezultatu svoje negacije sa svakim aktom ma koje individue stavljene pred isti zahtev morala? Ili se tu javlja kao presudan faktor, neki individualni količnik koji vrši dejstvo presudnog značaja.

D. M. Rešavanje ovog problema jeste, u stvari, njegova sopstvena istorija: hoću da

kažem da u svakom trenutku, odnos jedne individue prema ljudstvu određen je uvek i konkretan, i oni se recipročno uslovljavaju. Tu, uloga pojedinaca zavisna je od svega događanja i rešenosti njihove da iz jedne situacije izidu. Uloga jedne individue, u tim prilikama, nije zavisna toliko od sposobnosti individua, negirajućih ili stvaralačkih, već od komponenata i slaganja ostalih individua spremnih da rešavaju svoju sudbinu.

Uopšte ne verujem da se individua kao takva može da realizuje u jednom društvu (Štirner, Nietzsche), još manje, u neko njeno puno moralno ostvarivanje. Ona može da učini da se razvoj jednog društva pokrene, ili da nestane ona sama. Ne postoji generalno definitivno rešenje čovekovog problema; postoji samo rešavanje tog problema, kojim se okončava čovek.

Đ. J. Ja verujem nepokolebljivo u centralnost individue. Nesumnjivo je i veoma dobro poznat proces istoriskih, odnosno ekonomsko-psiholoških uslovljenosti individue. Čovek nesumnjivo znači samo kao činjenica, kao rezultat ove uslovljenosti, pa ipak, to je samo geneza individue. Individua je međutim jedinstvena, sama i uvek preokupirana samo svojim težnjama. Ali, pošto je čovek neminovno i bespovratno živeći u zajednici — ljudstvu —, to individua sve one sukobe ili pristanke, dakle, sve ono što znači njeno življenje, crpi iz te zajednice. Ona ipak to prerađuje u **svoje**, i samo svoja priznanja ili nepriznanja.

Mene ne zanima, i smatram da je apsurdno govoriti o onom šematičnom ili ako ćete apstraktnom čoveku i ceo problem, ceo sukob prenosim na sadašnjicu i na mesto i okolinu u kojoj ja živim.

Jedan čovek znači samo po svojim pobunama i po svome nepristajanju na sve ono što ga sada okružuje. Reč je o njegovoj akciji. Nas se sada ovde ne tiče njegova metafizika ili mitologija duha, za nas je samo važan akt njegovog rušenja, prevratništva ili bar provokacije sadašnjeg i ovdašnjeg. Složili smo se već da je društvo nepokrenuto i da je čovek onaj koji ga kreće, pa bilo da to objašnjavamo fenomenologijom njegovog seksa ili ma kojim hriš-

čanskim ili sličnim plačisunderskim idealizmom. Konstatujem da je društvo pokrenuto.

D. M. Zašto se individua buni, kad je jedinstvena i sama?

Đ. J. Individua se buni zato što ne može da ostvari svoje težnje za koje dobro znamo odakle i zašto potiču. Reč je o sublimaciji i transferu.

I svaka se individua buni, samo realizacije raznih bunjenja imaju različite vrednosti i značaj za ovaj centralno-socialni plan.

D. M. Još mi nije dovoljno jasno. Pobune su za mene još uvek samo činjenice. Noje, kako vi objašnjavate da ste, sa jednog čisto subjektivnog, potpuno individualnog plana, gde se najpre plasirala vaša pobuna, došli na plan konkretne i objektivne akcije?

Ž. N. Treba li zbilja da govorim? (ćuti). Nekad sam verovao da sam sâm sebi dovoljan i pokušavao sam da od spoljnog sveta načinim, u najširem značenju, čist materijal za svoje subjektivno ostvarivanje. Jednoga dana, saznao sam da na taj način stvarno nisam sebe zadovoljio. Razumeo sam da taj materijal ne može biti za mene samo rekvizita mojih stvaranja, već da je taj materijal postao substancielan, odnosno čovek. Tako sam izišao iz svoje usamljenosti. Postavljen ovako prema ličnostima koje mora da reaguju na sve ono što hoću da učinim na njima, ja sam došao do jedne rešenosti da za svaki svoj akt primim punu odgovornost. I ako se čitav jedan društveni sistem, možda sa pravom buni, polazeći od sebe, i čak hoće da preduzme »kaznenu ekspediciju« protiv mene, to me ni u koliko neće i ne može sprečiti, da baš tu realiziram sve što jednoga momenta mogu da učinim. Ako se govori o socialnosti — za mene ona postoji samo kao takva.

D. M. Iz ovog Nojevog, možda zato što je ispovest, vidim da je pojam individue, koji nam je u početku izgledao jasan i određen, postao sasvim mutan i neodređen. Gde su granice individue?

K. P. Individua je više »moje« nego što je »ja.«

D. M. Znači da je individua jedan socialan pojam, jedna funkcija razmene. Prema tome, sa promenama načina razmene, pojam individue se isto tako menja.

K. P. Da.

Đ. K. U koliko misao, intelektualni produkt, može da postane espap, espap u smislu svojine?

K. P. Misao je najmanje svojina.

D. M. Kako misao ipak postaje svojina?

K. P. Onaj deo misli koji ne može da se proda najviše je svojina.

D. M. Dakle, to bi značilo da sam ja sopstvenik jednog dobra koji ne može da se proda. Da li to nije uzrok takozvane krize duha. Kakva je veza između duhovne i ekonomske krize.

K. P. Znam, superprodukcija izaziva ekonomsku krizu, te stvari koje ne mogu da se prodaju, propadaju zajedno sa ljudima koji su te stvari mogli da upotrebe, a od duhovne superprodukcije, čovek koji ne može da je proda, gradi svoju svojinu, svoju »lepu« ličnost.

Đ. M. Vi verujete dakle u nepokvarljivost misli?

K. P. Ne verujem da misao ne može da se ukiseli.

D. M. Ako ovo dobro razumem, znači da ne postoji kriza duha po sebi (Hamlet, Faust, B. Konstant, Valéry) nego da postoji u preseku misli sa pojedincima (moralna kriza), jer u preseku sa drugima, kriza uopšte ne postoji. Misao, dakle, ne bi bila misao, kad se ne bi prevazilazila.

Đ. K. Misao je proces. Ja stavljam misao između individue i intelektualnog espapa.

D. M. Misao je, dakle, relacija. Da li misao kao misao postoji i izvan svojih realizacija?

Đ. K. Ne postoji. Misao je proces, a proces ne može da bude espap, prema tome ne postoji izvan svog produkta. Koji je intelektualni produkt više ili manje espap?

D. M. Nešto ne može da bude više ili manje espap. Može se govoriti o vrednosti jednog espapa, a vrednost svakog espapa, pa i intelektualnog, meri se količinom i potrošnjom rada. Pitanje je samo šta znači količina rada kod intelektualnog produkta?

K. P. Kad se govori o količini rada kod intelektualnog produkta ne može se govoriti polazeći od individue. Količina rada i ovde određuje vrednost; samo vrednost rada ovde nije plaćena onome koji je radio već onome koji je plasiran u odgovarajućem društvenom sistemu da taj rad može da iskoristi. Pojam vrednosti je potpuno socialan.

D. M. Ne verujete li u regresiju individue na samog sebe?

(Ovde je nastala diskusija između Koče Popovića i Dušana Matića koja nije zabeležena, jer im je bilo nemoguće da se slože oko konkretnog postavljanja pitanja).

D. M. Ja se vraćam na jedno pitanje. Na pitanje odnosa socialnosti i čovekoljublja. Čini mi se da smo olako prešli preko toga. Nije dovoljno odbaciti čovekoljublje kao princip koji bi držao ljude zajedno, već mu treba pre svega naći geneologiju jer, najzad, zašto se to čovekoljublje povlači uvek kad

je reč o socialnosti. Da li je čovekoljublje instinkt?

Ž. B. Nije, već produkt civilizacije.

D. M. Kako to mislite?

Ž. B. Pre svega, to je moćno sredstvo održanja spoljnog sjaja gospodara, moćno sredstvo njihove moralne supremacije, da bi sluge mogle da kažu: ipak oni su dobri. Kod pojedinaca koji ga nose, osećanje čovekoljublja javlja se kao osećanje krivice za latentnu mržnju i universalnu ljubomoru čoveka prema čoveku.

K. P. Ne mogu biti dva nezavisna tumačenja jedne iste pojave: psihoanalitičarsko i istorisko-materijalističko. Ne može postojati jedno psihološko tumačenje neizvesno od socialnog, pošto se u individui ponavlja isto ono što se odigrava u socialnim odnosima.

D. M. Slažem se sa vama, samo ako to nije prosto ponavljanje makrokozmosa u mikrokozmosu, već se socialni odnosi deturniraju u smislu individualnih nagona, što nikako obratno ne isključuje, istorisko-materialističko tumačenje formacije individue, ili bolje njegovih potsticaja.

Ako čovekoljublje nije, dakle, jedan prvobitni instikat, dali ono nije zavisno od nekog primarnog instinkta čovekovog.

K. P. Ne verujem u primarne instikte sa određenom konkretnom sadržinom. Tu sadržinu, ne toliko instinkt koliko podsticaj instinkta, individua dobija preko realizacija socialnih odnosa.

D. M. Pri svem tom treba tražiti postanak ove »laži«, ako je ovo laž.

K. P. To nije laž. Ne može da postoji razlika između osećanja i simulacije istog.

Ž. B. Treba ipak specijalizirati razliku.

K. P. Razlika je pre u rezultatu akcije ne toliko u izrazu. Postoji privilegovan čovek u društvu i on želi da održi svoj položaj. On ne može da pristane da objasni stvaran postanak svog privilegovanog položaja. On polazi od datog stanja i trudi se da teorijski objasni sebi i popločanom čoveku to stanje. Ako su sada nejednaki oni su jednaki pred nekim apstraktnim bićem. Čovekoljublje proizlazi nužno iz jednog takvog objašnjenja.

D. J. Pošto smo utvrdili da je osećaj čovekoljublja veštački, da li je to i osećaj mržnje prema čovečanstvu?

D. M. Veštačka strana osećanja čovekoljublja potiče od uopštavanja i od obespredmećivanja jednog konkretnog osećanja. Ako je iluzorno i apsurdno voleti ili mrzeti ljude uopšte, to ne isključuje osećanje ljubavi ili mržnje, prema pojedincima, koja jedino mogu da postoje, konkretno, jer o-

sećanje bez jednog konkretnog sadržaja ne postoji.

D. J. Dakle, čovek je prema ljudstvu ravnodušan.

Ž. N. U čemu se sastoji čovekoljublje kod ljudi koji nisu privilegovani jer se i oni služe tim pojmom za svoje realizacije?

D. M. Pošto je ta potištena masa vaspitana od privilegovane grupe, prirodno je da ona pokušava da te iste principe nesvesno iskoristi za svoje ciljeve. Čekić služi da se napravi nakovanj a nakovanj služi da se napravi čekić (drugi) i tako ad infinitum.

D. J. Znači da ljudi koji su primorani da žive u toj zajednici nisu vezani nikakvim međusobnim osećanjem ljubavi, već da se ta ljubav, kao veštačko postalo osećanje, može da iskoristi za momentana olakšavanja njihovih odnosa. To znači da čovek zajednicu u kojoj živi smatra kao jednu činjenicu.

D. M. Ako je tako, t. j. ako je to činjenica, onda znači da socialnost jedne individue proističe iz socialnog položaja njenog i ona se, dakle, nužno nalazi angažovana, samim tim u socialnoj dialektici. Njen socialni položaj određen je grupom.

D. J. Važnija je činjenica da pripada zajednici a ne grupi u kojoj je.

K. P. Potištene grupe su tako potisnute da im je oduzeto vreme da mogu dosledno da izraze a još manje da sistematiziraju svoje zajedničke zahteve i da dođu do svesti svojih zajedničkih interesa.

D. J. Ja se vraćam. Ako nije čovekoljublje što drži ljude, šta je to što ih drži zajedno?

O. D. Zajednički ekonomski interesi izazvani zajedničkim ekonomskim potrebama, koji mogu da budu, ili ne, maskirani.

D. J. Šta podrazumevate pod ekonomskim potrebama?

D. K. Ekonomske potrebe su, u najširem značenju, sve ono što čini da jedan čovek postoji i da postaje.

D. J. I suviše široka definicija. Po njoj bi na primer i čisto biološki procesi čoveka ušli u ekonomske potrebe.

D. K. Da.

D. M. Da, samo hoću da to objasnim. Dešava se da jedna funkcija, kao ovde ekonomska, koja je očigledno došla docnije, posle bioloških uslovljenosti čoveka, preokupira, prevlada i obuzima, u svome funkcionisanju, predhodne u ovom slučaju, biološke uslovljenosti čoveka. Rođenje jednog deteta na selu, danas je, pre svega, stvaranje jedne radne snage. Njegovo rođenje zavisno je od ekonomskih uslova njegovih roditelja. Od prvog trenutka, a

ovaj trenutak odigrava se još pre njegovog takozvanog prirodnog začetka pa sve do njegove smrti, dete, odnosno čovek, je samo igračka ekonomskih uslova.

Đ. J. Ja mislim da je ovde pometnja u shvatanju upotrebljanih izraza.

D. M. Ja nisam hteo da kažem da ekonomski uslovi rađaju dete. Jer treba praviti razliku između uslovljenosti i kauzalnosti. Rođenje jednog deteta jeste jedan biološki i fiziološki proces ali je on, usled sprega ekonomskih dešavanja, u koja je užljebljen čovek, potpuno određivan, uslovljen ekonomskim determinizmom.

Đ. J. Ma kako se u ovom pitanju razmimoilazili tražim, da se ekonomske potrebe definišu, računajući samo sa čovekom, članom zajednice kao što je današnje društvo.

Đ. K. Jedna uža definicija nalazi se već u onoj široj. Ekonomske potrebe proizilaze iz zahteva biološke uslovljenosti čoveka. Od važnosti tih bioloških zahteva zavisi važnost ekonomskih potreba. Možemo čak da postavimo funkcionalnu paralelnost između osnovnih procesa bioloških i njima odgovarajućih ekonomskih potreba: izmena materije i energije (razmena); kretanje (cirkulacija, novac); rasplodavanje; (ljubav, ženidba, porodica); razviće (ekonomska dialektika).

D. M. Ali taj odnos koji vi pronalazite u paralelnosti bioloških uslovljenosti i ekonomskih potreba nije unilateralan, ne ide uvek samo od bioloških zahteva ka njihovom ekonomskom izrazu, već te ekonomske potrebe svojim sopstvenim determinizmom vrše reperkusiju na te biološke procese i uslovljavaju ih, da ih najzad sasvim obuhvate i dovedu u svoju punu zavisnost. I mi možemo danas da govorimo o tim biološkim uslovljenostima samo sa gledišta ekonomskog gde one imaju za nas realno značenje, pošto su tu dobili svoj pravi konkretan, nama pristupačni izraz. Iz ovoga izvlačim da će princip koji drži ljude zajedno, pošto ono što ih vezuje to su te potrebe, biti način i sretstvo zadovoljavanja tih potreba, t. j. zajedništvo tih potreba i zajedništvo načina i metoda kako da zadovolje te potrebe.

Z. B. Da li su te potrebe iste kod svih ljudi?

Ž. N. Jesu.

Đ. J. Nikako.

Đ. K. Primarne potrebe su iste; sekundarne, proizvoljne.

P. P. Smatram da ne postoji apsolutna razlika između primarnih i sekundarnih po-

treba, mada za jedno dato vreme i za jednu datu grupu ljudi postoji relativno utvrđen zajednički standard potreba. Sa te tačke gledišta može se govoriti o primarnim i sekundarnim potrebama.

Đ. J. Ne može da se odredi tačna granica između primarnih i sekundarnih potreba, jer odrediti čoveku da ima da zadovolji primarne potrebe bez zadovoljenja sekundarnih, to znači ostaviti čoveka da vegetira. Međutim te takozvane sekundarne potrebe u glavnom i karakterišu život čoveka i njegove specifične težnje za ostvarivanjem.

D. M. Smatram da je pre svega važno insistirati, ako se hoće da razume princip koji drži ljude zajedno, ne toliko na tome koje su te zajedničke potrebe i da li se može da ustanovi ma i relativna razlika između primarnih i sekundarnih potreba čovekovih, koliko na socialnom mehanizmu zadovoljavanja tih potreba. Ono što će držati jednu grupu ljudi zajedno nisu potrebe kao takve, same po sebi, koje su nikle i koje niču iz čovekove biološke uslovljenosti i koje su sine qua non čovekovog postajanja, već sredstva, načini koji će toj grupi ljudi dozvoliti da ih zadovolji, jer danas, pod datim okolnostima u kojima čovek živi, između potreba ljudi i njihovog zadovoljavanja postoji jedan **razmak**.

Đ. J. Ja taj razmak shvatam kao onemogućavanje od strane jedne grupe ljudi da druga grupa ljudi zadovolji svoje potrebe.

P. P. Otkuda da jedna grupa ljudi sprečava drugu da zadovoljava svoje potrebe?

Đ. J. Ja smatram da taj sukob postaje zbog različitih sekundarnih potreba jedne grupe, koja može da ih zadovolji samo na račun druge grupe.

P. P. Te sekundarne potrebe nisu razlog te podeljenosti, već su posledice te podeljenosti i iskorišćavanja.

Ž. N. **Sukob** koji postoji između jedne i druge grupe proističe iz toga, što jedna grupa, da bi zadovoljila svoje sekundarne potrebe, može to da učini samo na račun primarnih potreba druge veće grupe.

Đ. J. Zašto se dešava da je jedna grupa toliko moćna da na račun primarnih potreba suprotne grupe ostvaruje i svoje najvažnije sekundarne potrebe?

D. M. Postanak ovog sukoba objašnjava se istoriskim i ekonomskim razvojem čovečanstva. Ali, za mene mnogo je važnije da taj sukob postoji.

P. P. Za mene konstatacija ove činjenice nije dovoljna; mnogo je važnije **rešavanje** i **rešenje** ovog sukoba.

Odgovorni urednik **Đorđe Jovanović**, Cara Dušana ulica broj 1.

Štamparija »Dom Maloletnika«, Kraljevića Marka ul. 9, Beograd. Tel. 47-35.

Od pariske Nadrealističke grupe primili smo dva trakta:
povodom pariskih egzibicija:

Ne visitez pas l'Exposition Coloniale

povodom španskih sela:

Au feu!

i katalog izložbe **Salvador Dalí-a**.

»Dans la rue affreuse, mangée de tout côté par le perpétuel supplice de la réalité corrosive que l'abominable art moderne renforce et soutient avec son aspect désespérant, dans la rue affreuse, l'ornementation délirante et de toute beauté des bouches de métro »moderne-style« nous apparaît comme le symbole parfait de la dignité spirituelle.

C'est encore et surtout ces bouches de métro transcendantes que l'avenir interrogera...«

S. DALÍ

Nadrealizam danas i ovde objaviće u idućem broju:

Deklanširanje morala: drugi deo, Akt pisanje.

Odgovore Oskara Davičo, Aleksandra Vučo, Marka Ristića i Dušana Matića na Anketu o humoru.

Silogizme bez brnjice (Numenalna poezija).

Članke: Prekid Ravnoteže od Aleksandra Vučo; Posledice materije od Milana Dedinca; Desistematizacija svesti od Marka Ristića; Crveni vrabac od Đorđa Kostića; Snovi na poslu od Dušana Matića i Količnik revolta od Oskara Davičo.

Slike, dokumenta, pisma, objektivizacije i t. d.

U toku 1931 godine u nadrealističkim izdanjima izišle su sledeće publikacije:

Pozicija nadrealizma (brošura) (Rasprodato)

Neću, testera stvarnosti od Petra Popovića Cena Din 5.—

Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog od Koče Popovića

i Marka Ristića Cena Din 30.—

Korice i ilustracije štampane su u štampariji MINERVA, Beograd Tel. 24-04

Надреализам данас и овде

Ревија жеља српског надреализма

Часопис *Nadrealizam danas i ovde* излазио је 1931-1932. године у Београду као званична ревија српског надреализма, а објављена су само три броја: први је изашао јуна 1931, а преостала два јануара и јуна 1932. године. Међу његовим сарадницима углавном су били сви чланови авангардне групе надреалиста који су годину дана раније (1930) објавили свој манифест у алманаху *Немојте-Л'impossible*.¹ Часопис *Nadrealizam danas i ovde*, или *NDIO*, како су га скраћено називали његови оснивачи, по угледу на француски *Le surréalisme A.S.D.L.R. (Le surréalisme au service de la révolution, 1930-1933)*, био је логичан наставак њихових колективних активности започетих још 1929. године. Са друге стране, пак, садржајем, типографијом и дизајном страница он указује на идеолошку ревизију циљева надреалистичког покрета до које је дошло 1929/30. године.

Десило се да је у тренутку објављивања, 1930, алманах *Немојте-Л'impossible*, већ био, у неку руку, део бурне историје надреализма, јер се заокрет унутар покрета десио годину дана раније са Бретоновим *Другим надреалистичким манифестом*. Почетни ставови су преформулисани: надреализам је постао покрет у служби револуције, а дијалектичка метода, за коју су представници левице тврдили да је успешна у решавању социјалних тензија, по надреалистима је подједнако била важна и за разумевање проблема „љубави, сна, лудила, уметности и религије“.² Група надреалиста окупљена око ревије *Nadrealizam danas i ovde (NDIO)* прихватила је, дакле, 1931. године ову нову позицију француског надреализма, па је несметано продужена уметничка сарадња на линији Београд-Париз, успостављена још 1926. године. Током 1931-1932. објављени су радови готово свих истакнутих представника надреализма на челу са Бретоном: Елијара (Éluard), Кара (Char), Царе (Tzara), Кревела (Crevel), Переа (Péret), Далија (Dali), Мирoa (Miró), Ернста (Ernst), Тангија (Tanguy) и Ђакометија (Giacometti). Неки од њих, као Бретон, Елијар или Кревел, учествовали су и у *Анкеји о жељи*, заједно са члановима београдске групе надреалиста и обичним грађанима, при чему је одговор Салвадора Далија посебно значајан. У њему се, између осталог, каже: „Ниједна жеља није грешна, једина је погрешка у њиховом потискивању. Све су моје жеље, да

употребим текућу терминологију, прљаве, гадне, одвратне, итд... Вољи придајем велику важност, терајући њен механизам чак до 'паранојачког делиријума' стављеног у службу остваривања жеља. Немам такозваних 'узвишених' жеља. Оне које сматрам најплеменитијим јесу оне које сматрам најчовечанскијим, то јест најперверзнијим.“³

То што је Далију, као ниједном другом аутору, указана велика и особита пажња на страницама званичне ревије београдских надреалиста, упућује на закључак да је његов утицај почетком 30-их година XX века био најснажнији не само у париском језгру покрета, већ и изван њега.⁴ Најпре су у другом броју часописа *NDIO* одвојени први листови луксузније хартије за две Далијеве слике *Peinture (Слика)*, која се касније појављује под називом *Tour du plaisir ou Vertige (Врхунац задовољства или Вртоглавица)* и *Guillaume Tell (Виљем Тел)*, док су Тангијева слика (*Les belles peintures, Лепи понашање*) и Ђакометијев објекат (*Objet embarrassant à poser, Објекат незгодан за позирање*) поделили једну исту страницу. Привилегију да им дело буде објављено преко целе стране у часопису *NDIO*, осим Далија, добили су још цртежи Макса Ернста *Portrait (Портрет)* и Живановића Ноа *Успомена*, јер су ова двојица у кругу српског надреализма били посебно цењени: Ное, као једини сликар у групи надреалиста, а Ернст као прототип надреалистичког уметника, чија је слика *Соба била камен темељац чувеном Ристићевом Надреалистичком зиду*, који је направљен 1927. године у Београду по узору на Бретонов у Паризу.⁵ Тај специјални Далијев статус, као у неком крешенду, завршава се у трећем и последњем броју београдског надреалистичког магазина. Ту је преведен одломак из његовог романа *Жубео Надреализам!*, затим опширан одговор на седам питања *Анкеји о жељи* и, најзад, ту се појављују три репродукције његових слика: *Le lever du jour (Зора)*, *Ensemble masochiste (Мазохистичка целина)* и *La persistance de la mémoire (Упорност сећања)*. Осим тога, последњи број часописа *NDIO* доноси и један колективни експеримент српских надреалиста по Далијевој методи назван *Пред једним зидом, симулација паранојачког делиријума интеријеризације*. Осим тако упадљиво подвучене сарадње са Далијем, на страницама ове ревије може се уочити извесна доследност редакције у избору

ликовних прилога: Ернстова слика *Délectation morose* (Мрјодно уживање), Мироов објекат *Homme et femme* (Мушкарац и жена), а ту су још и колаж Душана Матића, *Ја сам ниже но њесак обе ноћи* и лавирани цртеж Р. Живановића Ноа, *Дрбо очију*. О томе колико су српски надреалисти били поносни на своју сарадњу са водећим представницима француског надреализма сведочи и напомена на корицама другог броја часописа *NDIO*, која се нешто мало измењена, али на истом месту, појављује и на почетку последњег броја из 1932. године. У њој се каже: „Прилози француских надреалиста који се овде објављују било на француском језику било у преводу до сада нису нигде објављивани и послати су у рукопису специјално за овај број часописа *Nadrealizam danas i ovde*. Исто тако су и илустрације (Dali, Ernst, Tanguy, Giacometti) израђене по оригиналним фотографијама, послатим за овај број, а не по репродукцијама. Оне се такође овде објављују први пут, изузев *Guillaume Tell-a*, који је ових дана (децембра 1931) објављен у четвртном броју часописа *Le surréalisme A.S.D.L.R.*“⁶ Синхронизација у времену није била сасвим остварена, ради се о једномесечном закашњењу у односу на време објављивања поменуте Далијеве слике у париској ревији, али симултаност у сфери идеологије била је тада потпуна између две групе надреалиста - оне у Паризу и оне у Београду. Ту равнотежу и усаглашеност дијалога није било могуће дуго задржати између те две групе уметника, пре свега зато што је, убрзо, био грубо прекинут рад београдских надреалиста због хапшења Оскара Давича, Ђорђа Јовановића и Коче Поповића, о чему је известио Рене Кревел (René Crevel) у тексту „Des surréalistes yougoslaves sont au bain“ објављеном у *Le surréalisme A.S.D.L.R.*⁷

Трибина надреалистичког покрета, часопис *Nadrealizam danas i ovde*, са које су надреалисти одговарали на нападе критике – како оне који су долазили са левог крила, пре свега, од теоретичара марксизма, тако и на оне које су им упућивани од конзервативних грађанских интелектуалаца – угашена је средином 1932. године. Концепт интернационалне сарадње и колективних активности, после осипања групе, замењен је индивидуалним радом на објављивању књига песама или сарадњом у појединим лево оријентисаним часописима. Да је дошло до озбиљног идеолошког прегруписавања у надреализму могло се закључити и по ликовним прилозима у последња два броја часописа *Nadrealizam danas i ovde*. Наиме, осим поменутих Далијевих, Ернстових и других напред наведених

дела, објављене су две фотографије са јасном политичком поруком: *Скидање крстоба са Кремља* и *Мртви симболи смрти*, уз које је цитирана Арагонова критика религиозног фанатизма. Трећи број *NDIO* доноси, преко целе стране, туце фотографија које илуструју социјална кретања у кризом захваћеном свету од Шангаја до Београда, под насловом *Уместо „социјалне уметности“*, а на крају, под називом *Надреалистички елементи у модерном друштвеном животу* објављене су још две фотографије: *Деца сама са машином* и *Машина у служби пројатанге* – обе су преузете из књиге *La Russie au travail*, која се у то време употребљава као извор за илустрације и у лево оријентисаним листовима, на пример у београдском *Спољеру*.

Значајне промене у идеолошкој равни надреалистичког покрета осим у садржају, могле су се уочити, већ на први поглед, по измењеној концепцији типографије и графичког дизајна часописа *Nadrealizam danas i ovde*. Док је први број, објављен јуна 1931. године, био још увек близак алманаху *Немојте-Л'impossible*, други и трећи број су обликовани у духу конструктивистичке редукције типографских елемената. Целокупан дизајн и прелом страница у часопису јасно је био подређен његовој пропагандној функцији - дебеле црне линије, оштри црвено-црни контрасти и крупна слова на корицама указују на публикацију која настоји да се наметне широком кругу читалаца. Замагљен однос између надреализма и „историјског материјализма“ требало је разјаснити како теоријским текстовима тако и јасним опредељењем за конструктивистичку типографију у којој је, природно, истакнуто место припадало фотографији и њеним реторичким способностима.

Мада је читаоцима 1932. године понуђена претплата на комплет од четири броја, часопис *Nadrealizam danas i ovde* убрзо се гаси, већ по изласку трећег броја. Пошто је читав подухват издавања надреалистичких публикација финансиран новцем чланова групе, и *NDIO* је штампан у скромном тиражу од неколико стотина примерака. Верујемо да ће издавање репринта алманаха *Немојте-Л'impossible* из 1930. и часописа *Nadrealizam danas i ovde* из 1931-1932. године помоћи новој генерацији читалаца да се упозна са аутентичним делима српског надреализма, јер не треба заборавити да је једна од надреалистичких парола гласила: „Ако волите љубав, волећете и надреализам.“⁸⁷

Миланка Тодић

Напомене

- ¹ Од првобитних тринаест чланова надреалистичке групе који су подржали манифест, уз часопис су остали готово сви: Ђорђе Јовановић, власник и уредник, Оскар Давичо, Милан Дединац, Ђорђе Костић, Душан Матић, Коча Поповић, Петар Поповић, Марко Ристић, Александар Вучо, Ване Живадиновић Бор, Живановић Ное (понекад се потписује и Ноје). Међу сарадницима часописа више није било само Младена Димитријевића и Бранка Миловановића.
- ² A. Breton, Drugi nadrealistički manifest, odlomak, Uvod, NDIO, br. 2, Beograd 1932, 2.
- ³ Анкета о жељи је садржала седам питања, а на њу су одговоре дали разни учесници: од младих чиновника до књижевника и представника надреализма. Поред Далијевог ту су били одговори Андре Бретона, Рене Кревела и Пола Елијара, *Nadrealizam danas i ovde*, бр. 3, Београд 1932, 31. Сарадња између француских и српских надреалиста била је интензивна и врло пријатељска, што потврђује и емотиван Кревелов текст посвећен хапшењу групе надреалиста у Београду и Оскара Давича у Бихаћу, R. Crevel, Des surréalistes yougoslaves sont au bain, *Le surréalisme au service de la révolution*, no. 6, Pariz, 1933, 36-39.
- ⁴ B. Aleksić, *Dali: Inédits de Belgrade (1932)*, Change international/Equivalences, Paris 1987.
- ⁵ М. Тодић, *Немојте, уметности надреализма 1926-1936, Немојте - L'impossible, Art du surréalisme 1926-1936*, Музеј примењене уметности, Београд 2002.
- ⁶ *Nadrealizam danas i ovde*, br. 2, Beograd (januar) 1932, s.p.
- ⁷ R. Crevel, *Des surréalistes yougoslaves sont au bain, Le surréalisme A.S.D.L.R.*, no. 6, Pariz, 36-39.
- ⁸ „If you love love, you'll love Surrealism“, R. Short, *Dada & Surrealism*, London 1994, 145.

Surrealism Here and Now,

A Review of Desires of Serbian Surrealism

Nadrealizam danas i ovde (*Surrealism Here and Now*) was published from 1931 to 1932 in Belgrade as the official review of the Serbian Surrealists, but only three issues came out: the first one in June 1931 and the remaining two in January and June 1932. Among its contributors were more or less all the members of the avant-garde group of Surrealists who had published their manifesto a year earlier (1930) in the almanac *Nemoguće–L'impossible*.¹ Thus, the review *Surrealism Here and Now*, or *NDIO*, as its founders called it for short, after the fashion of the French *Le surréalisme A.S.D.L.R* (*Le surréalisme au service de la révolution*, 1930–1933) was the logical sequel to their collective activities begun already in 1929. On the other hand, its content, its typography and page design are indicative of the ideological revision of the goals of the Surrealist movement which occurred in 1929/30.

In point of fact, at the time of its publication in 1930, the almanac *Nemoguće–L'impossible* had in a way already been part of the turbulent history of Surrealism, as the about-turn inside the movement had taken place a year before with Breton's *Second Surrealist Manifesto*. The initial premises were reformulated: Surrealism became a movement in the service of the revolution, and the dialectical method, which representatives of the left claimed successfully addressed social tensions, was in the view of the Surrealists equally important for understanding the problems of "love, dream, madness, art and religion."² The group of Surrealists assembled around the review *Surrealism Here and Now* (*NDIO*) accepted in 1931 this new position of French Surrealism so that artistic cooperation along the lines Belgrade–Paris, established already in 1926, continued unhindered. Thus, during the 1931–1932 period, works by almost all the prominent representatives of Surrealism, starting with Breton and then Eluard, Char, Tzara, Crevel, Péret, Dali, Miró, Ernst, Tanguy and Giacometti were published in it. Some of them, like Breton, Eluard or Crevel, participated in the *Survey on Desire*, together with the Belgrade group of Surrealists and ordinary citizens, with the answer given by Salvador Dali being particularly important. In it he, inter alia, says: "No desire is blameworthy, the only fault lies in repressing them. All my desires, to use the current idiom, are dirty, foul, repulsive, etc. ... I attach great importance to will, driving its mech-

anism even up to a 'paranoiac delirium' put in the service of the fulfillment of desires. Of so-called "lofty" desires I have none. The ones I consider the noblest are the ones I consider the most human, i.e., the most perverse."³

The fact that, like no other author, Dali featured so prominently on the pages of the official review of the Belgrade Surrealists, clearly demonstrates that in the early 1930's he wielded the strongest influence not only within the Parisian core of the movement, but also outside it.⁴ To begin with, the second issue of *NDIO* reserved its first glossy pages for two of Dali's paintings, *Peinture*, which later appeared under the title *Tour du plaisir ou Vertige*, and *Guillame Tell*, while Tanguy's painting *Les belles manières* and Giacometti's *Objet embarrassant à poser* shared a page. Apart from Dali, Max Ernst and Živanović Noe had the privilege of their work, namely their drawings *Portrait* and *Uspomena* (*The Memento*), being reproduced on an entire page in *NDIO*, because these two artists were held in particularly high esteem in the Belgrade Surrealist circle: Noe, as the only painter in the Surrealist group, and Ernst as the prototype of the Surrealist artist, whose painting *The Owl* was the cornerstone of Ristić's famous *Surrealist Wall* created in 1927 in Belgrade after the fashion of Breton's in Paris.⁵ And, Dali's special status crescendoes, as it were, in the third and last issue of the Belgrade Surrealist magazine. A translation is given of a passage from his novel *Long Live Surrealism!*, as well as his replies to seven questions in the *Survey on Desire* and three reproductions of his paintings: *Le lever du jour*, *Ensemble masochist* and *La persistance de la mémoire*, and along with that, a collective experiment of the Serbian Surrealists employing Dali's method, entitled *Pred jednim zidom, simulacija paranojačkog delirijuma interpretacije* (*In Front of a Wall, A Simulation of the Paranoiac Delirium of Interpretation*). Apart from conspicuously featuring Dali, the pages of the last issue of *NDIO* show a consistency of the editors in selecting art contributions: Ernst's painting *Délectation morose*, Miró's object *Homme et femme*, and also Dušan Matić's collage *Ja sam niže no pesak ove noći* (*I am Lower than the Sand Tonight*) and R. Živanović Noe's wash drawing, *Drvo očiju* (*The Eye Tree*). How proud the Serbian Surrealists were of their cooperation with the spearheads of French Surrealism can be seen

from the note given on the covers of the second issue of the magazine *NDIO*, which appears, somewhat changed but in the same spot, also at the beginning of the third and last, 1932 issue. It says: "The contributions by French Surrealists featuring here in either the French language or in translation have not been published anywhere to date and have been sent in manuscript especially for this issue of *Surrealism Here and Now*. Also, the illustrations (Dali, Ernst, Tanguy, Giacometti) have been made from the original photographs, sent for this issue, and not from reproductions. They are also published here for the first time, except for *Guillame Tell*, which was recently (December 1932) published in the fourth issue of the magazine *Le surréalisme A.S.D.L.R.*"⁶ As Dali's painting was published in it a month later than in the Parisian review, the timing was not wholly synchronous but the ideological concurrence between the two groups of Surrealists – the one in Paris and the one in Belgrade – was complete. A balanced and synchronized dialogue between the two groups of artists could not be kept up for long, primarily because the work of the Belgrade Surrealists was soon harshly cut short by the arrests of Oskar Davičo, Đorđe Jovanović, and Koča Popović, on which René Crevel reported in the text *Des surréalistes yougoslaves sont au bain* published in *Le surréalisme A.S.D.L.R.*⁷

The platform of the Surrealist movement, the review *Surrealism Here and Now*, from which the Surrealists responded to domestic criticism, both that leveled from the left wing, by, primarily, marxist theoreticians, and that coming from conservative bourgeois intellectuals, wound up in mid-1932. The group having dissipated, the concept of international cooperation and collective activities was replaced by individual work with its members publishing poetry books or contributing to a number of leftist magazines. The undeniable ideological regrouping of the Surrealists was evident also from the art featuring in the last two issues of *Surrealism Here and Now*. Namely, apart from the works by Dali, Ernst, and the other mentioned works, it also carried two photographs with a clear political message: *Taking Down the Crosses from the Kremlin* and *The Dead Symbols of Death*, accompanied by a quotation of Aragon's critique of

religious fanaticism. The third issue of *NDIO* featured a full-page splash of a dozen photographs illustrating social developments in the crisis-gripped world from Shanghai to Belgrade, under the title *Instead of Social Art*, and, at the end, under the title *Surrealist Elements in Modern Social Life*, another two photographs: *Children Alone With a Machine* and *Imagination in the Service of Propaganda* – both taken over from the book *La Russie au travail*, which was drawn on for illustrations by the left-oriented papers of the time, for instance the Belgrade *Stožer* (*The Pivot*).

Apart from its content, the changed concept of the typography and layout of the magazine *Surrealism Here and Now*, obvious even at a glance, indicated significant changes in the Surrealist movement on the ideological plane. Whereas the first issue published in June 1931 was still much like the almanac *Nemoguće–L'impossible*, the second and third issues were designed in the spirit of the constructivist reduction of typographic elements. The overall design and page make-up of the magazine were clearly subordinated to its propaganda function – the solid black lines, the sharp red-black contrasts and the hefty letters on the covers suggest a publication intended to elicit a large readership. The blurred relationship between Surrealism and "historical materialism" was to be elucidated both by theoretical texts and a clear preference for constructivist typography, with, naturally, photography and its rhetoric potential playing a prominent role.

Although the 1932 readership was offered a subscription for a series of four issues, like many other avant-garde papers, *Surrealism Here and Now* closed down already after the publication of the third. Since the entire Surrealist editions project was financed by the members of the group, *NDIO* was also published in a modest circulation of several hundred copies. We trust that the reprinting of the 1930 almanac *Nemoguće–L'impossible* and of the 1931–1932 review *Surrealism Here and Now*, will help the new generation of readers familiarize themselves with authentic Serbian Surrealism works, for we should not forget that one of the Surrealist slogans was: "If you love love, you'll love Surrealism".⁸

Milanka Todić

Notes

- ¹ Almost all of the original thirteen members of the *Surrealist* group who supported the manifesto, remained with the review: Djordje Jovanović, the owner and editor, Oskar Davičo, Milan Dedinac, Djordje Kostić, Dušan Matić, Koča Popović, Petar Popović, Marko Ristić, Aleksandar Vučo, Vane Živadinović Bor, Živanović Noe (who sometimes signs himself as Noje). Only Mladen Dimitrijević and Branko Milovanović were no longer among the review's contributors.
- ² A. Breton, *Second Surrealist Manifesto*, fragment, Introduction, *NDIO*, No. 2. Belgrade 1932, 2.
- ³ The *Survey on Desire* contained seven questions, and replies were given by an array of interviewees: from young lady clerks to writers and representatives of Surrealism. In addition to Dali's answers, André Breton, René Crevel and Paul Eluard also gave their replies, *Surrealism Here and Now*, No. 3, Belgrade 1932, 31. The cooperation between French and Serbian Surrealists was intensive and very friendly, as confirmed by Crevel's emotionally charged text devoted to the arrest of a group of Surrealists in Belgrade and of Oskar Davičo in Bihać, R. Crevel, Des surréalistes yougoslaves sont au bain, *Le surréalisme au service de la révolution*, No. 6, Paris, 1933, 36–39.
- ⁴ B. Aleksić, *Dali: Inédits de Belgrade (1932)*, Change international/Equivalences, Paris, 1987.
- ⁵ M. Todić, *Nemoguće, umetnost nadrealizma 1926–1936, (L'impossible, Art du surréalisme 1926–1936)*, Museum of Applied Arts, Belgrade, 2002.
- ⁶ *Surrealism Here and Now*, No. 2. Belgrade (January), 1932, s.p.
- ⁷ R. Crevel, Des surréalistes yougoslaves sont au bain, *Le surréalisme A.S.D.L.R.*, No.6, Paris, 36–39.
- ⁸ R. Short, *Dada & Surrealism*, London, 1994, 145.

INDEKS

Nadrealizam danas i ovde, **br. I, II, III**

A

Adler Alfred (Adler Alfred), **II** / 40, 46, 47, 48
Andrić Ivo, **III** / 53
Anđelić Đorđe, **III** / 55
Aragon Luj (Aragon Louis), **I** / 13; **II** / 43, 49; **III** / 50, 51
Arhimed, **III** / 42
Aristotel, **III** / 18, 32, 53

B

Bah Johan Sebastijan (Bach Johann Sebastian), **III** / 34
Barbis Anri (Barbusse Henri), **III** / 3
Bare Moris (Barrés Maurice), **I** / 15
Bergson Anri (Bergson Henri), **II** / 44; **III** / 55
Bešević Stevan, **II** / 43
Bjelinski Bruno, **III** / 59
Blagojević Desimir, **II** / 42
Blok Aleksandar Aleksandrović, **III** / 58
Bogdanović Milan, **I** / 12, 13
Bodler Šarl (Baudelaire Charles), **I** / 4, 15; **III** / 17
Bonaparta Napoleon (Bonaparte Napoléon), **II** / 4
Breton Andre (Breton André), **I** / 12; **II** / 2, 7, 15, 20, 22, 31;
III / 9, 16, 33, 48, 50, 51
Burdel Antoan (Bourdelle Antoine), **III** / 54

C

Cara Tristan (Tzara Tristan), **II** / 23, 43; **III** / 40, 48
Cesarec August, **II** / 46, 47
Crnjanski Miloš, **I** / 12, 14; **II** / 41, 44, 46; **III** / 53, 56, 57

Č

Čaplin Čarli (Chaplin Charley), **I** / 11, 13
Čurčin Milan, **II** / 5

D

Dali Gala (Dali Gala), **III** / 17
Dali Salvador (Dali Salvador), **II** / 11, 14, 50, 51; **III** / 17, 31, 51,
64, 65
Darvin Čarls Robert (Darwin Charles Robert), **III** / 18, 19, 36
Davičo Oskar, **I** / 6, 21, 23; **III** / 48
Dedinac Milan, **II** / 35; **III** / 14, 37, 45, 67
Dekobra Moris (Dekobra Maurice), **II** / 41
Dicgen Jozef (Dietzgen Joseph), **II** / 14
Didro Deni (Diderot Denis), **III** / 45
Dimitrijević Stanojlo, **I** / 13
Dirkem Emil (Durkheim Emile), **III** / 53
Dostojevski Fjodor Mihajlović, **I** / 12, 13; **II** / 43; **III** / 44, 55, 60
Drainac Rade, **II** / 41, 46; **III** / 1
Dučić Jovan, **II** / 40, 41, 42; **III** / 11

Dž

Džejms Viljem (James Wolliam), **II** / 40, 44

Đ

Đakometi Alberto (Giacometti Alberto), **II** / 54; **III** / k1
Đentile Đovani (Gentile Giovanni), **II** / 5
Đilas Milovan, **III** / 59
Đonović Janko, **I** / 7, 10

E

E dip, **III** / 35
Eljar Pol (Eluard Paul), **II** / 15, 27, 28, 30; **III** / 20, 32, 48, 51
Engels Fridrih (Engels Friedrich), **II** / 2, 4, 5, 6; **III** / 4, 5, 6, 7, 11,
13, 15, 54

Erenburg Ilja, **III** / 56
Ernst Maks (Ernst Max), **II** / 52; **III** / 62

F

Faust Johan (Faust Johann), **I** / 22; **III** / 55
Fišer Kun (Fischer Kun), **II** / 4
Fojerbah Ludvig (Feuerbach Ludwig), **II** / 2, 4, 6; **III** / 13, 43
Frans Anatol (France Anatole), **I** / 14; **II** / 45
Frojd Sigmund (Freud Sigmund), **II** / 19, 31, 46, 47; **III** / 29, 35,
36, 47, 55

G

Galebova Sonja, **II** / 28
Galilej Galileo (Galilei Galileo), **I** / 3
Galogaža Stevan, **I** / 12, 14; **III** / 1, 2, 8, 9, 10, 11
Gete Johan Volfgang (Goethe Johann Wolfgang), **III** / 19, 27, 53,
58, 60
Gligorić Velibor, **I** / 14; , **II** / 48
Grol Milan, **I** / 13; **II** / 44

H

Habunek Vlatko, **II** / k.
Hamlet, **I** / 13, 22
Hartman Eduard (Hartmann Eduard von), **II** / 4, 5
Hegel Georg Vilhelm Fridrih (Hegel Georg Wilhelm Friedrich),
I / 4, 6; **II** / 2, 3, 4, 5, 21, 34, 48; **III** / 5, 6, 9
Herostrat, **I** / 3
Huserl Edmund (Husserl Edmund), **II** / 9

I

Ibrovac Miodrag, **I** / 10, 16
Ilić Vojislav, mlađi, **II** / 41

J

Jakšić Đura, **I** / 12
Jerković Dušan, **III** / 58
Jovanović Đorđe, **I** / 10, 15, 21, 22, 23, 24; **II** / 9, 10, 12, 16, 18, 29,
32, 42; **III** / 36, 39, 45, 48, 59
Jovanović Stole, **I** / 13

K

Kant Imanuel (Kant Immanuel), **I** / 17, 18; **III** / 47
Karlajl Tomas (Carlyle Thomas), **II** / 40
Kašanin Milan, **II** / 40
Katarina II Velika, carica, **III** / 52
Kiriko Đorđo de (Chirico Giorgio de), **III** / 17
Kirten Peter, **I** / 13
Klodel Pol (Claudel Paul), **I** / 13
Kočić Petar, **I** / 15
Kokto Žan (Cocteau Jean), **I** / 13
Kolumbo Kristofer (Colombo Cristoforo), **III** / 53, 54
Konstan Benžamen de Rebek (Constant Benjamin de Rebecque),
I / 18, 22
Kopernik Nikola (Copernicus Nicolaus), **III** / 53, 54
Kostić Đorđe, **I** / 6, 20, 21, 22, 23, 24; **II** / 25; **III** / 48
Krevel Rene (Crevel René), **II** / 27; **III** / 32, 45
Krklec Gustav, **III** / 58
Krlježa Miroslav, **I** / 12; **III** / 53, 59

L

Lajbnic Gotfrid Vilhelm (Leibnitz Gottfried Wilhelm), **I** / 16; **III** / 19
Lamark Žan-Batist (Lamarck Jean-Baptiste), **III** / 19
Larošfuko Fransoa (La Rochefoucauld Francois), **III** / 54
Larus Pjer (Larousse Pierre), **III** / 56
Lasal Ferdinand (Lassalle Ferdinand), **II** / 5

Lenjin Vladimir Iljič, **II** / 5; **III** / 9, 13, 60
Levi-Bril Lisjen (Levy-Bruhl Lucien), **III** / 47
Line Karl fon (Linné Carl von), **III** / 19

Lopičić Vuk St., **III** / 14

Lorenc Hendrik Anton (Lorentz Hendrik Antoon), **III** / 14
Lotreamon Isidor Dikas (Lautréamont Isidore Ducasse), **I** / 3, 4, 5, 12
Lukrecije Kar, **III** / 18
Lunačarski Anatolij V., **II** / 5
Luter Martin (Luther Martin), **II** / 3

M

Malarme Stefan (Mallarmé Stéphane), **I** / 12; **II** / 43, 45
Manojlović Todor, **I** / 12, 15, 16, 17; **II** / 43, 45, 46; **III** / 53
Marinetti Emilio Filipo Tomazo (Marinetti Emilio Filippo Tommaso), **II** / 42
Marko Kraljević, **I** / 13; **III** / 55
Marković Milan, **II** / 43
Markoni Guljelmo (Marconi Guglielmo), **III** / 61
Marks Karl (Marx Karl), **I** / 6; **II** / 4, 5, 6; **III** / 4, 5, 6, 7, 8, 15, 19, 54
Masleša Veselin, **III** / 2
Matić Dušan, **I** / 6, 17, 21, 22, 23, 24; **II** / 43, 46; , **III** / 38, 48, 50, 66
Matović-Zatarac Milivoj, **III** / 31
Matoš Antun Gustav, **I** / 15
Merin I. (Bihalji Merin Oto), **III** / 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 60
Metodije, **III** / 59
Micić Ljubomir, **III** / 52, 53
Miletić Svetozar, **I** / 15
Milićević Živko, **II** / 40, 43
Milošević Momčilo, **II** / 40, 43
Milovanović Branko, **II** / k.
Miro Huan (Miró Joan), **III** / 63
Mladenović Ranko, **III** / 53
Mušicki Lukijan, **I** / 15

N

Nastasijević Momčilo, **III** / 30
Nedeljković Dušan, **III** / 1, 53, 54, 55, 56, 57
Nerandžić Milan, **II** / 48
Nerandžić Tasa, **II** / 48
Niče Fridrih (Nietzsche Friedrich), **I** / 21; **II** / 43; **III** / 29, 46, 58
Nikolajević Dušan, **I** / 13; **III** / 53, 55, 56, 57, 60

NJ

Njegoš Petar Petrović, **III** / 54

O

Obrenović Milan, kralj, **I** / 12

P

Pajo Žil (Payot Jules), **III** / 53
Pandurović Sima, **III** / 59
Papini Đovani (Papini Giovanni), **I** / 13
Paskal Blez (Pascal Blaise), **III** / 43
Pere Benžamen (Péret Benjamin), **III** / 20, 42
Petković Vladislav Dis, **I** / 12; **III** / 59
Petrović Rastko, **I** / 11, 12, 13, 14; **II** / 44; **III** / 53, 67
Petrović Svetislav, **II** / 43
Petrović Veljko, **II** / 40
Platon, **II** / 9; **III** / 42
Po Edgar Alan (Poe Edgar Allan), **I** / 12
Popović Bogdan, **II** / 5, 40, 44, 45; **III** / 2, 54
Popović Jovan, **III** / 60
Popović Koča, **I** / 8, 19, 22, 23; **II** / 9, 10, 19, 20, 25, 27, 34, 36, 37; **III** / 14, 41, 45, 48
Popović Miloš, **I** / 12
Popović Pavle, **II** / 40

Popović Petar, **I** / 7, 24; **II** / 28, 39
Potemkin Grigorij Aleksandrovič, knez, **III** / 52, 54, 56, 58

R

Racin Kočo, **II** / 5; **III** / 14
Rembo Žan Artir (Rimbaud Jean Arthur), **I** / 3, 5, 12, 13, 15; **II** / 20, 46; **III** / 37
Rid Džon (Reed John), **I** / 12
Rigo Žak (Rigaut Jacques), **II** / 20
Ristić Marko, **II** / 7, 10, 22, 34, 46; **III** / 14, 21, 45, 48, 51, 67
Rostan Edmon (Rostand Edmond), **II** / 43; **III** / 53
Ruben Raka, **III** / 67

S

Sad Alfons Fransoa, markiz de (Sade Alphonse François, marquis de), **I** / 3, 4, 6; **III** / 31
Sekulić Isidora, **II** / 40
Sen-Žist Antoan (Saint-Just Antoine), **I** / 3
Sinkler Apton (Sinclair Upton), **I** / 12; **III** / 3
Spenser Herbert (Spencer Herbert), **III** / 46
Spinoza Baruh (Spinoza Baruch de), **I** / 3, 18; **III** / 31
Stojadinović Božidar, **I** / 10
Stojanović Dušan, **II** / 5

Š

Šar Rene (Char René), **II** / 26; **III** / 20
Šeling Fridrih Vilhelm (Schelling Friedrich Wilhelm), **III** / 19
Šimić Stanislav, **I** / 11, 12, 14
Štirner Maks (Stirner Max), **I** / 21
Štajner Rudolf (Steiner Rudolf), **II** / 8

T

Tangi Iv (Tanguy Yves), **II** / 54
Tartalja Marino, **II** / k.
Tel Vilijem (Tell Guillaume), **II** / 51
Todorov Kosta, **I** / 1
Trocki Lav, **III** / 59

U

Ujević Augustin Tin, **II** / 36; **III** / 57, 58

V

Vajld Oskar (Wilde Oscar), **II** / 40; **III** / 44
Valeri Pol (Valéry Paul), **I** / 22; **II** / 45
Vasić Dragiša, **III** / 53
Vaše Žak (Vaché Jacques), **I** / 3, 17, 19, 20; **II** / 18, 20, 21
Velimirović Nikolaj, episkop, **III** / 60
Velmar Janković Vladimir, **II** / 46
Vermer Jan van Delft (Vermeer Jan van Delft), **III** / 17
Vels Džordž Herbert (Wells George Herbert), **II** / 16
Vinaver Stanislav, **II** / 5, 44; **III** / 27, 52, 53
Vitmen Žan Froa (Wittman Jean Frois), **II** / 19
Vivaldi Antonio (Vivaldi Antonio), **III** / 34
Vučo Aleksandar, **I** / 10, 14; **II** / 12, 16, 26, 43; **III** / 11, 25

Z

Zogović Radovan, **III** / 59

Ž

Živadinović Bor, Vane (Stevan), **I** / 23, 24; **II** / 9, 14, 16, 29, 30, 37, 48; **III** / 19, 37, 48, 67
Živanović Radojica Noe, **I** / 8a, 8b, 10, 16a, 17, 20, 22, 23, 24; **II** / 16, 53; **III** / 66, 67

(k - na koricama)

Nadrealizam danas i ovde, br. 1–3, Beograd 1931–1932.

Репринт излази поводом изложбе „Немогуће, уметност надреализма 1926–1936“
приређене у Музеју примењене уметности у Београду, новембар 2002 – фебруар 2003.
© 2002, Музеј примењене уметности, Београд

Издавач: Музеј примењене уметности
Бука Караџића 18, Београд
e-mail: mpu@yubc.net
За издавача: Иванка Зорић, директор
Уредник: Др Миланка Тодић
Превод: Биљана Велашевић и Ксенија Никчевић
Индекс: Јелена Пераћ
Компјутерска обрада: Студио Б&З, Београд
Штампа: Цицеро, Београд

Штампање ове публикације помогло је Министарство културе и јавног информисања Републике Србије.

Репринт часописа *Надреализам данас и овде* штампан је у петстотина и два примерка,
нумерисаних од 1 до 502, а посвећен је групи српских надреалиста.

Примерак

Copy No.

Surrealism Here and Now, Nos. 1–3, Belgrade 1931–1932

Reprint published to accompany the exhibition "The Impossible, 1926 – 1936 Surrealist Art"
at The Museum of Applied Arts, Belgrade, November 2002 – February 2003
© 2002, The Museum of Applied Arts, Belgrade

Published by: The Museum of Applied Arts
Vuka Karadžića 18, Belgrade
e-mail: mpu@yubc.net
For the publisher: Ivanka Zorić, Director
Editor: Milanka Todić, Ph.D.
Translation: Biljana Velašević and Ksenija Nikčević
Index: Jelena Perać
Prepress: Studio B&Z, Belgrade
Printed by: Cicero, Belgrade

The publishing of this journal was assisted by the Ministry of Culture and Public Information of Republic Serbia.

The journal *Surrealism Here and Now* has been reprinted in five hundred and two copies,
numbered from 1 to 502, and is dedicated to the group of Serbian Surrealists.

YU ISBN 86–7415–073–X